

HORVÁTH LÁSZLÓ

A NEMZETI KÖZÖSSÉGEK PARLAMENTI KÉPVISELETE MONTENEGRÓBAN¹

E tanulmány azzal a céllal készült, hogy történeti kontextusban ismertesse, hogyan alakult az Adria-parti kis országban a nemzeti kisebbségek² parlamenti képvisellete, effektív jelenléte az elmúlt három és fél évtizedben, a rendszerváltozást követő első demokratikus parlamenti választásoktól egészen napjainkig. Ennek érdekében összefüggéseiben mutatja be Montenegró politikai életének mérföldköveit, valamint a választási rendszer változásait – különös tekintettel a kisebbségeket érintő speciális szabályozásokra. Feltárja továbbá, hogy ezek az előírások miként érvényesültek és érvényesülnek a gyakorlat szintjén, valamint hogy a vonatkozó rendelkezések milyen mértékben segítették elő, támogatták, esetleg nehezítették a nemzeti kisebbségek egésze, esetleg egy része számára a parlamenti képvisellete tényleges megvalósulását. Mindezt oly módon teszi, hogy a parlamenti választási rendszer egyes elemeinek, a választási lista típusán, a választókerületek és kiosztható mandátumok számán, az általános bejutási küszöbön és a többségi pártok választási listáinak mandátumelosztása során használt választási formulák ismertetésén túl bemutatja a nemzeti kisebbségek parlamenti képviselétének biztosítása érdekében született sajátos eljárási módozatokat is. Részleteiben jeleníti meg továbbá az eddigi parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségek által elért választási eredményeket. Az átfogóbb és mélyebb betekintés nyújtása érdekében azon nemzeti kisebbségi pártok választási teljesítményének bemutatására

-
- 1 A tanulmány a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Karának Választás és Képvisellete Kutatóműhelye keretében, annak finanszírozásával valósult meg. Ezúton szeretnék köszönetet mondani az anyag elkészítése során nyújtott segítségért Dr. Lakatos Istvánnak, Magyarország korábbi ENSZ emberi jogi nagykövetének, a montenegrói Emberi és Kisebbségi Jogi Minisztérium volt tanácsadójának, a Külügyminisztérium június 14-től kinevezett helyettes államtitkárának.
 - 2 A tanulmányban a nemzeti közösség és a nemzeti kisebbség kifejezéseket a stilisztikai változatosság és a gördülékenyebb szövegalkotás érdekében szinonimaként használom. Fontos kiemelni, hogy Montenegróban és a Nyugat-Balkán más államaiban (különösen Észak-Macedóniában) a terminológiaválasztás komoly politikai és identitásbeli kérdés. A régió nagyobb lélekszámú közösségei – mint a montenegrói szerbek vagy az észak-macedóniai albánok – elutasítják a nemzeti kisebbség fogalmát, mivel magukra államalkotó tényezőként tekintenek. A politikai és jogi diskurzus ezért az inkluzívabb nemzeti közösség formulát részesíti előnyben. A kifejezések jelen szövegben való váltakoztatása nincs hatással a vizsgált csoportok közjogi státuszának értelmezésére.

is vállalkozik, amelyek egyrészt bár önállóan indultak egy-egy rendes vagy előrehozott parlamenti választáson, nem szereztek elegendő szavazatot a parlamentbe kerüléshez, másrészt a többségi listákon induló pártjaik eredményeit is az olvasó elé tárja, mivel jelentőségük következtében azok mellett sem kíván szóltanul elmenni.³

Történeti kitekintés

Azt követően, hogy a gazdasági nehézségek és a nacionalizmus felerősödése, a nemzetek közötti szembenállás következtében kialakult tagállami önállósodási törekvések szétfeszítették az egykori délszláv szövetségi államot, Montenegró története teljesen egyedi, sajátos módon alakult. Míg a korábbi tagköztársaságok közül Szlovénia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina fegyveres konfliktusok és háborúk révén szakadtak ki a jugoszláv föderatív államszerkezetből, addig a mai Észak-Macedónia mellett Montenegró kiválása is békés úton zajlott, azzal a különbséggel, hogy a fekete hegyek országa nem a kilencvenes évek első felében, a darabokra törés, a szétesés pillanataiban kiáltotta ki függetlenségét. Montenegró és Szerbia esetében egy békés, viszonylag hosszan elnyújtott szétválási folyamatnak lehettünk szemtanúi, mivel a tenger melléki ország a fokozatos eltávolodás stratégiáját választva egészen 2006 májusáig létezett Szerbiával egy államszerkezetben.

A második délszláv állam megsemmisülésének kezdeti fázisában, 1991. október 18-án fogadta el a montenegrói parlament a köztársaság szuverenitására szóló deklarációt, majd ezen esztendő novemberében az ország új alkotmányát.⁴ E jogszabályok tulajdonképpen a jobb tárgyalási pozíció megteremtését szolgálták a két állam közös jövőjéről Szerbiával folytatandó egyeztetések menetében. 1992. március 1-jén népszavazást tartottak az országban, amelyen a lakosság 95,94%-a a Szerbiával meglévő államközösség fenntartása mellett foglalt állást. A két egyenrangú tagköztársaságból, Montenegróból és Szerbiából álló Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot (a továbbiakban: JSZK) ünnepélyes keretek között 1992. április 27-én kiáltották ki. A JSZK szövetségi szinten⁵ egy kétkamarás, felső- (köztársaságok háza) és alsóházzal (képviselőház) is bíró parlamenttel rendelkezett. A felsőházba a két állam egyaránt 20-20 képviselőt, a képviselőházba viszont Szerbia 108, míg Montenegró 30 főt delegált.

3 Az elemzésnek kifejezetten a montenegrói választási rendszerre vonatkozó elemei részben megegyeznek a szerzőnek korábban a *Kisebbségi Szemle* 2020. évi 2. lapszámában megjelent, A parlamenti választási rendszerek nemzeti kisebbségi vonatkozásai a Nyugat-Balkánon – harminc éve a demokrácia árnyékában? című írásában foglaltakkal. Jelen írás a nevesített alap kutatás Montenegróra vonatkozó részének történeti vonatkozásokkal, a nemzeti kisebbségek által a parlamenti választásokon elért eredményekkel, valamint konklúziókkal kiegészített, bővített változata.

4 Prieger Adrienn – Tokai Attila: Európa hátsó udvara? – A Nyugat-Balkán integrációs törekvései. *Valóság*, 2024. 67 (4). 79–92, itt: 88.

5 Szövetségi szinten közös intézmények a parlamenten túl a kormány, az államfő, a hadsereg, a bíróság és ügyészség, valamint a nemzeti bank voltak.

A kilencvenes évek első felében folytatott, a jó kormányzás elveivel élesen szemben álló szerb politikai irányvonal következtében⁶ Montenegró egyre nagyobb mértékű függetlenség és szuverenitás kivívásában volt érdekelt. Ezzel összhangban az Európai Unió nyomására és részvétele mellett tárgyalások kezdődtek a szövetségi állam szerkezetének átalakításáról. Az átstrukturált államszövetség működésének mikéntjét a tárgyaló felek a 2002. március 14-ei belgrádi egyezményben⁷ fektették le, amelynek alapelvei a 2003. február 4-én elfogadott alkotmányos rendelkezésekkel váltak a közös állam belső jogának részévé.⁸ A korábbinál lazább keretek között létrejövő államközösség neve Szerbia és Montenegróra módosult, ahol Montenegró az új állam központi államigazgatási szerveinek létrejöttét igyekezett megakadályozni, kivéve azokat, amelyek saját területén működtek (Alkotmánybíróság, Külügyminisztérium). A közös intézmények ezentúl a parlament, a kormány, az alkotmánybíróság és a hadsereg lettek, valamint közös volt a kül- és védelempolitika, továbbá a tagság a nemzetközi szervezetekben, amelyet évente felváltva töltöttek be a felek. A vám, a pénzrendszer és a gazdaság elkülönülten működött. A megreformált állam parlamentje egykamarás lett, amelyben Szerbia 91, Montenegró pedig 35 hellyel rendelkezett. A továbbiakban, szakítva az addigi gyakorlattal, a nemzeti feletti szinten már csupán öt minisztériumot hoztak létre (külügy, hadügy, nemzetközi kereskedelem, belkereskedelem, emberi jogok).⁹

A 2003. február 4-ei alkotmányos rendelkezések szerint a közös állam szerkezetét három évig nem lehetett megváltoztatni, ezt követően azonban bármelyik állam kezdeményezhette a módosítást. (Ilyen esetben referendumot kellett tartani.) A három év elteltével – az Európai Unió kezdeti fenntartásai ellenére – szinte azonnal, 2006. május 21-én függetlenségi népszavazást tartottak Montenegróban. A referendumot követően – mivel a nemzeti kisebbségek hathatós támogatásával teljesültek a függetlenség előfeltételei (86,5%-os részvétel mellett a választópolgárok 55,5%-a támogatta a különválást az előírt 55%-os támogató arány helyett) – az ország parlamentje június 3-án deklarálta a Szerbiától való függetlenséget. A függetlenség kikiáltásával a szövetségi köztársaság felbomlott, és Montenegró önálló állammá vált. Az újonnan függetlenné vált ország központi törvényhozó hatalma egy további nyilatkozatában kötelezettséget vállalt a demokratikus jogállami berendezkedés keretei között az emberi és kisebbségi jogok biztosítására is.¹⁰

6 Horváth László: Néhány gondolat a jó kormányzás szerbiai aspektusairól. *Pro Minoritate*, 2024. tavasz. 123–136, itt: 125.

7 A montenegrói parlament 2002. április 8-án, a szerb parlament április 9-én, a szövetségi parlament pedig május 30-án fogadta el a belgrádi megállapodást.

8 Bíró László: Montenegró függetlenné válása. *Világtörténet*, 2018. 40 (4). 589–609, itt: 600.

9 A szövetségi kormányokban az 1992 és 2003 közötti időszakban a minisztériumok száma 9 és 19 között alakult.

10 Bíró, 2018. Montenegró függetlenné válása, i. m. 604–605.

A felszínen zajló történetek – amelyek a függetlenséghez, a DPS tündökléséhez, majd jóval később a bukásához vezettek – jobb megértéséhez elengedhetetlen áttekinteni a már ismertetett és az azokat követő események háttérében meghúzódó, azokat kiváltó folyamatokat. Slobodan Miloševićnek, a Szerb Szocialista Párt (Socijalistička Partija Srbije, SPS) alapítójának (1990), valamint a párt, Szerbia (1989–1997), majd pedig a JSZK elnökének (1997–2000) montenegrói helytartói Momir Bulatović és Milo Đukanović voltak. Bulatović 1989-ben a Montenegrói Kommunista Szövetsége (Savez Komunista Crne Gore; a továbbiakban: SK CG) Központi Bizottságának elnöke, Đukanović pedig a titkára lett. Miután az SK CG megnyerte az 1990-ben megrendezett első viszonylag szabad többpárti parlamenti és elnökválasztást, Đukanović a miniszterelnöki, Bulatović pedig az ország köztársasági elnökének tisztségére tett szert. 1991. júniusában a SK CG elnevezése Szocialista Demokratikus Pártjára (Demokratska Partija Socijalista; a továbbiakban: DPS) módosult.

A két pártvezető Montenegró jövőjével kapcsolatos eltérő álláspontja (Bulatović a Szerbiával való szorosabb együttműködést, Đukanović pedig a függetlenség fokozatos elérését szorgalmazta) 1997 nyarán nyílt szakítást eredményezett. Ennek következtében az 1997 októberében megrendezett montenegrói elnökválasztáson a DPS két jelöltje indult, és a választást végül, az albán és bosnyák nemzeti kisebbségek támogatása mellett, Đukanović nyerte meg. Annak ellenére, hogy a választási törvény 5. cikkelye megtiltotta, hogy egy párt több jelöltet is indítson az elnökválasztáson, a Köztársasági Választási Bizottság (Državna Izborna Komisija, DIK) vonatkozó állásfoglalásában mindkét jelölt indulását engedélyezte, arra hivatkozva, hogy Bulatović a szövetségi, Đukanović pedig a montenegrói szinten bejegyzett párt tagja volt.¹¹ Miután végül a DPS két szárnya közül a Đukanović és a mögötte álló csoport vált jogosulttá a párt nevének használatára, az 1998 májusában megrendezett előrehozott parlamenti választásokon Bulatović már az 1998 februárjában megalapított új pártjával, a Szocialista Néppárttal (Socijalistička Narodna Partija; a továbbiakban: SNP) vett részt. A megmérettetés során Bulatović ismét alulmaradt a korábbi párttársaival szemben, és ebből adódóan a Miloševićhez hű emberek, közel tíz év után, a hatalom minden szintjén kisebbségbe szorultak az országban.

1998-tól, a bel- és külpolitikai szempontból is mérföldkőnek számító választásokat követően, a DPS vezetésének deklarált célja Montenegró függetlenségének elérése volt, amittől jobb életkörülményeket, prosperitást és a közel egy évtizednyi háborús feszültség után nyugalmat vártak. Ezzel összhangban folytatott az ország saját vízümpolitikát (1998-es vízümtörvény), maradt semleges a koszovói konfliktus során (elítélve a jugoszláv hadsereg

11 Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE ODIHR): Republic of Montenegro, Presidential Election 5th and 19th October 1997, Final Report, 19 November 1997. Letöltés helye: www.osce.org; letöltés ideje: 2025. 06. 22.

és a szerb rendőrség akcióit), tervezett 1999 szeptemberében népszavazást a függetlenségről (ami az EU támogatásának hiányában elmaradt), valamint 1998 óta nem vett részt a szövetségi intézmények finanszírozásában. Ebbe a sorba illik továbbá, hogy Montenegró a monetáris önállóság keretei között saját pénznemet vezetett be (2000 novemberétől a német márkát, majd 2002. január 1-jétől az eurót), nyitott a szövetségi szint megkérdése nélkül határátkelőhelyet a montenegrói–albán határon, továbbá ignorálta a szövetségi szervek döntéseit, valamint elnök- és parlamenti választásait.¹² A 2002-es előrehozott parlamenti és a 2003-as elnökválasztás ismételten a DPS győzelmét hozta, ami 2003-ban Szerbiával egy lazább államközösség létrehozásához, majd 2006-ban az ország függetlenségének kikiáltásához vezetett.

Montenegró egyedinek számít abban a tekintetben is, hogy a többi volt jugoszláv tagállamtól eltérően az országban nem jött létre politikai értelemben vett váltógazdálkodás egészen a 2020. augusztus 30-ai előrehozott parlamenti választásokat követő időszakig. A DPS három évtizedes regnálása alatt számos kiemelt jelentőségű állomáshoz érkezett az ország, ezek közül a függetlenség kikiáltása mellett az egyik leginkább meghatározó, hogy 2012-ben megkezdhetette az európai uniós csatlakozási tárgyalásokat. A cél az, hogy az EU-tagságra aspiráló kis nemzet 2028-ban a 28. államként váljon a közösség részévé, bár egyes szakértők a 2030-as esztendőt realisabb időpontnak tartják. Szintén a DPS sikeréként könyvelhető el, hogy a hegyekbe zárt tenger melléki állam 2017. június 5-én, a 29. államként csatlakozott az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez, a NATO-hoz. Az tehát, hogy Đukanović és a DPS harminc évig vezethette a volt jugoszláv tagállamot, számos tényezőnek köszönhető. Ezek közül a legjelentősebbek a bel- és külpolitikai pragmatizmus és sikerek, a hatalmi struktúrák és klientúrarendszer kiépítése, a nacionalizmus és identitáspolitikai ügyes kezelése, valamint a mindenkori gyenge, széttöredezett ellenzék. Emellett fontos szerepet játszottak a párt gazdasági kapcsolatai, amelyek együttesen segítették elő egyrészt a hatalom évtizedeken keresztül történő megtartását, másrészt pedig az azzal szoros összefüggésben lévő pártfinanszírozást.

Abban, hogy a DPS a 2020. augusztus 30-án megtartott előrehozott parlamenti választásokra harminc év után meggyengült, és – annak ellenére, hogy ismét a legtöbb mandátumot sikerült megszereznie – elvesztette hatalmát, számos esemény játszott közre. Legjelentősebb ezek közül a koronavírus-világjárvány nem megfelelő kezelése, a párt nyilvánosságra került korrupciós ügyei, továbbá a montenegrói egyházügyi törvény elfogadása bizonyultak. A koronavírus-járvány kezelésével kapcsolatos végzetes hibának minősült a kormányzat részéről, hogy a házi karanténban lévő állampolgárok adatai elérhetővé váltak

12 Borsányi András: *Montenegró a függetlenné válás útján*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola: Budapest, 2003.

a kormányzati honlapokon, továbbá hogy a kormány, tekintettel a nyári turizmusra, túl korán oldotta fel a korlátozó intézkedéseket, ennek következtében regionális összehasonlításban Montenegró került a legrosszabb járványügyi helyzetbe. A korrupciós ügyek közül az egyik legismertebb a „Koverta” (Boríték) botrány, amely 2019 elején egy videó nyilvánosságra kerülésével robbant ki és okozott komoly belpolitikai feszültségeket.¹³ Az ominózus felvételen Duško Knežević montenegrói üzletember és bankár egy borítékban 97 000 eurót ad át Slavoljub Stijepović akkori podgoricai polgármesternek, a DPS egyik vezető politikusának. Knežević állítása szerint az összeg a DPS kampányfinanszírozására szolgált a 2016-os parlamenti választások során.¹⁴ A Boríték-ügy rávilágított a kormány és az üzleti körök közötti kapcsolatokra, és bizonyítékként szolgált arra, hogy titkos és – vélhetően – rendszeres illegális kampányfinanszírozás működik Montenegróban.

A DPS bukásában fontos szerepet játszó harmadik ügy, az egyházügyi törvény körüli fejleményekhez kapcsolódóan fontos megjegyezni, hogy habár 2006-ban Montenegró ismét önálló állammá vált, az országban nem sikerült visszaállítani az 1905-ös alkotmányozással létrejött autokefál Montenegrói Ortodox Egyház (Crnogorska Pravoslavna Crkva: a továbbiakban: CPC) 1920-ban megszűnt státuszát, annak 1993-as újjáalapítása ellenére sem. A CPC által korábban Montenegróban lefedett területen a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba való betagozódását követően a Szerb Ortodox Egyház (Srpska Pravoslavna Crkva: a továbbiakban: SPC) Montenegrói-Tengermelléki Egyházmegyéje jött létre.¹⁵ Az SPC Montenegróban nem szerepelt a nyilvántartásba vett vallási közösségek között, a politikai folyamatokra azonban döntő befolyást gyakorolt. A Montenegrói-Tengermelléki Érsekség vezetője, Amfilohije Radović (1990–2020), majd utódja, Joanikije Mićović (2021–) pátriárka sem értettek egyet Montenegró függetlenségének kikiáltásával. A vallási eljárók mindvégig nagyszerb nacionalista álláspontot képviseltek, és szembenálltak mind az ország Szerbiából való kiválásával, mind pedig a montenegrói egyház újjászületésével és önállóvá válásával. Az SPC a CPC-t, amelynek csupán egy maroknyi közössége van Montenegróban, szakadár egyháznak tartja, és nem ismeri el önállóságát, ezért a két egyház között folyamatosak a viták fennhatósági kérdésekben. Milo Đukanović kísérletet tett a CPC és az SPC Montenegrói-Tengermelléki Érsekségének egyesítésére, erőfeszítései azonban nem jártak sikerrel. Arra egyébként is csupán az SPC pátriárkájának és szinódusának engedélye mellett kerülhetett volna sor.¹⁶

13 Németh Ferenc: *Egy korszak vége Montenegróban? Kilátások a parlamenti választások után*. KKI elemzések, E-2020/81. Letöltés helye: www.hiia.hu; letöltés ideje: 2026. 05. 02.

14 Protest in Podgorica Gathered Over 1,000 Citizens. *Total Montenegro News*, 03 February 2019. Letöltés helye: www.total-montenegro-news.com; letöltés ideje: 2025. 08. 02.

15 Teszáry Miklós: Az egyházügyi törvény Montenegróban. In: Ördögh Tibor (szerk.): *Válság egykor és ma*. Ludovika Egyetemi Kiadó: Budapest, 2023. 215–229, itt: 220–221.

16 Balogh György: Új utakra lép-e a Szerb Pravoszláv Egyház? – A Szerb Pravoszláv Egyház hatása Szerbia külpolitikájára. *Pro Minoritate*, 2022. tél. 47–67, itt: 60.

A podgoricai parlament 2019 decemberében, jelentős ellenzéki ellenállás közepette fogadta el a vallási közösségek státuszát szabályozó ún. egyházügyi törvényt. Az ellenzék képviselőinek parlamenti rendbontását csak a rendőrség közbelépésével sikerült megfékezni. A törvény értelmében azok az egyházi ingatlanok, amelyek a kulturális örökség részét képezik, és amelyek Montenegró állam tulajdonában voltak, mielőtt 1918-ban csatlakozott a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, valamint később nem megfelelő jogi úton kerültek valamely vallási közösséghez, ismét az állam tulajdonát képezik. A jogszabályi rendelkezéssel az SPC fontos ingatlanokat, egyebek mellett középkori templomokat és kolostorokat veszített volna el. Ezt elkerülendő a Montenegrói-Tengermelléki Érsekség később koronavírusban elhunyt vezetője, Amfilohije érsek nyílt ellenállásra szólította fel híveit, ami hónapokon át tartó tüntetéssorozathoz vezetett. A felháborodás a DPS táborának egy részét is érintette, hiszen a párt jelentős számú támogatója tartozik az SPC kötelékébe. (A 620 ezres Montenegró lakosságának háromnegyede az SPC hívének vallja magát, annak ellenére, hogy az ország lakosságának csupán harmada szerb.)¹⁷

Az előrehozott parlamenti választásokat, a DPS három évtizede tartó kormányzásának megdöntését követően, 2020. december 29-én a montenegrói parlament már úgy fogadta el az új kormány¹⁸ által módosított egyházügyi törvényt, hogy a jogszabályból kikerültek az SPC által vitatott rendelkezések.¹⁹ Habár Milo Đukanović köztársasági elnök²⁰ január elején a törvény módosított változatát visszaküldte a képviselőháznak, 2021. január 20-án a montenegrói parlament az új kormány által javasolt változatot ismét elfogadta.²¹ Az

17 Különböző felmérések állnak rendelkezésre arról, mekkora lélekszámú a két egyház Montenegróban. Ezek értelmében az összlakosságon belül az SPC híveinek száma 70–90%, míg a CPC követőinek száma 10–30% közé tehető.

18 A 2020. augusztus 30-án megtartott előrehozott parlamenti választásokat követően a proserb Demokratikus Front (Demokratski Front, DF) által vezetett Montenegró Jövőjéért (Za Budućnost Crne Gore, ZB CG), a Demokratikus Montenegró (Demokratska Crna Gora, DCG) által vezetett Béke a Mi Nemzetünk (Mir je Naša Nacija, MNN) és az Egyesült Reform Akció Civil Mozgalom (Građanski Pokret Ujedinjena Reformska Akcija – URA) által vezetett Feketén-fehéren (Crno na Bijelo – CnB) pártlisták összefogása mellett alakult meg az új koalíciós kormány, 2020. december elején. A miniszterelnök a ZB CG jelöltje, Zdravko Krivokapić lett. A kormány a kolíción belüli ellentétek miatt (túlzott szerbpárti befolyás, a Covid-19-járvány nem megfelelő kezelése, lelassult uniós integráció) rövid életűnek bizonyult, mivel 2022 februárjában a kormányfő ellen a kormánykoalíció kisebbik párta, az URA által benyújtott bizalmatlansági indítvány (a 81 tagú parlamentben 43 képviselő támogatta, köztük az ellenzéki DPS soraiban ülők is) következtében elvesztette többségét. A montenegrói parlament ezt követően az URA vezetője, Dritan Abazović, korábbi miniszterelnök-helyettes kabinetjének szavazott bizalmat, és így 2022. február 28-án kisebbségi koalíció lépett hivatalba Montenegróban, a DPS külső támogatása mellett.

19 A montenegrói parlament elfogadta a módosított egyházügyi törvényt. *Vajdaság Ma*, 2020. december 29. Letöltés helye: www.vajma.info; letöltés ideje: 2025. 08. 02.

20 Azzal, hogy a 2023. április 2-án megrendezett köztársaságielnök-választásokat Milo Đukanović elveszítette, a DPS a hatalom minden szintjéről kiszorult.

21 A montenegrói parlament ismét elfogadta az egyházügyi törvénynek az elnök által egyszer már visszaküldött módosítását. *Vajdaság Ma*, 2021. január 20. Letöltés helye: www.vajma.info; letöltés ideje: 2025. 08. 02.

egyháziügyi vita megszűnése tekintetében meghatározó esemény, hogy 2022. augusztus 3-án Porfirije szerb pátriárka Podgoricába tett látogatása alkalmával Dritan Abazović kormányfővel aláírta²² az SPC és a montenegrói kormány közötti alapszerződést.²³ Az alapszerződés az SPC-t egyházi jogi személyként ismeri el, ami lehetővé teszi számára, hogy saját jogi struktúrával, ingó és ingatlan vagyonnal rendelkezzen Montenegróban, beleértve a templomokat, kolostorokat és egyéb épületeket is, ezáltal garantálva számára a korábban vitatott tulajdonjogot. Az alapszerződés aláírása egy hosszú ideje tartó vitát és politikai feszültségekkel terhelt időszakot zárt le Montenegró és Szerbia között, mivel rendezte az SPC jogi státuszát, ami kulcsfontosságú volt a két ország közötti kapcsolatok normalizása szempontjából.²⁴

Nemzeti közösségi vonatkozások

A nyolcvanas évek végétől, Közép-Kelet Európa államaihoz hasonlóan, a második Jugoszlávia tagköztársaságai, köztük Montenegró, egypárti államból plurális demokráciává váltak, ahol a többségi társadalom újonnan alakult politikai szervezetein – elsősorban az ideológiai dimenzió mentén – túl a nemzeti kisebbségek részéről is megfogalmazódott az igény a politikai térben történő megjelenésre és érdekérvényesítésre. A kilencvenes évek politikai és gazdasági turbulenciái azonban számukra sem voltak kedvezőek. A háborúkat kiváltó nacionalizmus felerősödése következtében a kisebbségek még inkább a politikai aktivitás peremére szorultak, és a korábbi, a testvériség-egység időszakában tapasztaltnál is távolabbra kerültek a döntéshozatali folyamatoktól, mivel a nacionalista politika légköre a kisebbségi önszerveződést jellemzően a hatalmi centrumon kívülre, a politikai perifériára kényszerítette.

A politikai szerkezetváltás kezdeti időszakában bevett gyakorlatnak minősült Montenegróban, hogy a nemzeti kisebbségek tagjai, úgy ahogyan korábban a pártállami

22 A Dritan Abazović vezette kormány 2022. augusztus 20-án szintén bizalmatlansági indítvány áldozata lett, elsősorban az SPC-vel kötött alapszerződéssel kapcsolatosan a kormánykoalícion belül kialakult nézeteltérések miatt. Az Abazović-kormány ügyvezetői minőségben maradt hivatalban az új kormány 2023. június 11-én megrendezett előrehozott parlamenti választásokat követő 2023. október 31-ei megalkulásáig. Az előrehozott parlamenti választások eredményeképpen a kormányfő az Európa Most! Mozgalom (Pokret Evropa Sad!; a továbbiakban: PES) egyik alapítója Miloško Spajić lett. A kormánykoalíciót a PES-en túl a DF, a DCG, az SNP, valamint két albán (Albán Fórum, AF; Albán Szövetség, ALA) és egy bosnyák (Bosnyák Párt, BS) párt alkotják.

23 Aláírta az alapszerződést a Szerb Ortodox Egyház és a montenegrói kormány. *Magyar Szó*, 2022. augusztus 3. Letöltés helye: www.magjarszo.rs; letöltés ideje: 2025. 08. 03.

24 Szinte titokban: Aláírták a Montenegró és a Szerb Ortodox Egyház közötti alapszerződést. *Balk Magazin*, 2022. augusztus 3. Letöltés helye: www.balk.hu; letöltés ideje: 2025. 08. 03.

struktúrákban, a többségi pártok soraiban keresték a politikai érvényesülési lehetőségeiket, habár a bosnyák és az albán közösség már az első többpárti választások alkalmával rendelkezett politikai érdekképviselői szervezetekkel, pártokkal. Amint azt a tanulmány későbbi fejezeteiben is látni fogjuk, a választási rendszerben alkalmazott módosítások számos cikluson átívelően csupán az albán nemzeti kisebbségnek kedveztek, jöllehet a szerb és a bosnyák közösség pártjai is indultak a parlamenti választásokon.

Annak ellenére, hogy a nemzeti közösségek évtizedeken át nem tudtak jelentősebb szerepet játszani a politikai életben, következőképpen a törvények elfogadásában, részt vehettek a jogszabályok tartalmi elemeinek kidolgozásában, valamint a jogi terminológia konkrét igényekhez igazításában. A 2006-ban megszületett nemzeti kisebbségekről szóló törvénnyel az annak gyakorlati megvalósításával kapcsolatos nehézségek miatt (pl. az anyanyelven történő oktatás, valamint a nemzeti tanácsok létrehozásának a feltételei sem voltak adottak a törvény rendelkezéseivel ellentétben) számos nemzeti közösség volt elégedetlen.²⁵ Az elégedetlenség megszüntetéséhez vezető úton az ország 2007-ben elfogadott új alkotmánya jelentős mérföldkőnek számított, hiszen a jogforrási hierarchia csúcán elhelyezkedő jogszabály 79. szakasza egy tizenhárom pontból álló külön fejezetet szentelt a nemzeti közösségek jogainak,²⁶ mely rendelkezések révén alkotmányos szinten erősítették meg a nemzeti kisebbségekről szóló törvény bizonyos rendelkezéseit.²⁷

A 2011-es esztendő újabb mérföldkő a nemzeti kisebbségi jogok bővülése szempontjából. Ekkor ugyanis az Európai Unió elvárásaival összhangban az ország választási törvényének módosítása lehetővé tette a nagyobb lélekszámú nemzeti kisebbségek egy részére, hogy az új, kedvezményes parlamenti küszöb bevezetése által elérhetővé váljon részükre a parlamenti képviselet. Az Európai Unióhoz való csatlakozási folyamat kétséget

25 Nedjeljka Sindik: The Role of Political Parties in Minority Participation in Montenegro. In: Florian Bieber: (ed.): *Political Parties and Minority Participation*. Friedrich Ebert Stiftung: Skopje, 2008. 179–199, itt: 179–passim.

26 Az alkotmányos cikkely a nemzeti jelképek megválasztásának, használatának és nyilvános kifüggesztésének, valamint a nemzeti ünnepek megünneplésének jogán túl rögzít oktatási (saját nyelvű oktatás, olyan tantervek, amelyek tartalmazzák a nemzeti közösségekhez tartozó személyek történelmét és kultúráját) kulturális, tájékoztató (saját nyelven történő információ-hozzáférés biztosítása), vallási, nyelv- és íráshasználati (magán- és hivatalos céllal egyaránt, pl. önkormányzatokban és a bíróságokon a nemzeti kisebbségek által nagy számban lakott területeken), valamint politikai jogokat (egyesületek alapítása, tanácsok létrehozásának joga a speciális jogaik védelme és fejlesztése érdekében, részarányos képviselet a közszolgálatokban, autentikus parlamenti képviselet a pozitív diszkrimináció elve szerint) is. A nemzeti kisebbségekkel kapcsolatosan magában foglalja továbbá a kapcsolattartás biztosítását azon Montenegró határain túl élő állampolgárokkal és külföldi szervezetekkel, amelyekkel közös nemzeti és etnikai háttérrel, kulturális és történelmi örökséggel, valamint azonos vallási meggyőződéssel rendelkeznek. A vonatkozó szakasz az oktatási, kulturális és vallási egyesületek alapításának jogát is biztosítja, az állam anyagi támogatása mellett.

27 Montenegró alkotmánya V. fejezet (Kisebbségi jogok) 79. szakasz. Letöltés helye: www.skupstina.me; letöltés ideje: 2025. 08. 03.

kizáróan az egyik legfontosabb kihívás, amellyel az ország közigazgatása e sorok írásakor szembenéz.²⁸ Habár a mielőbbi teljes jogú tagság ösztönzi Montenegrót a 23-as és 24-es jogállamisági fejezetek kritériumainak való jobb megfelelésre, a nemzeti kisebbségi jogok szélesebb körű érvényesítése – így a kisebbségi szervezetek által szorgalmazott garantált parlamenti mandátumok intézménye – továbbra sincs napirenden.

1. táblázat: Montenegró lakosságának nemzeti kisebbségek szerinti megoszlása az 1981–2023 közötti időszakban²⁹

Etnikumok	Népszámlálás éve				
	1981	1991	2003	2011	2023
	lélekszám				
montenegrói	400 488	380 467	267 699	278 865	256 436
szerb	19 407	57 453	198 414	178 110	205 370
muszlim	78 080	89 614	24 625	20 537	10 162
bosnyák	–	–	48 184	53 605	58 956
albán	37 735	40 415	31 163	30 439	30 978
orosz	96	118	240	946	12 824
roma	1 471	3 282	2 601	6 251	5 629
horvát	6 904	6 244	6 811	6 021	5 150
ukrán	–	–	–	–	3 087
török	–	–	–	104	1 816
szerb-montenegrói	–	–	–	2 103	1 701
montenegrói-szerb	–	–	–	1 833	1 268
egyiptomi	–	–	225	2 054	1 655

28 Szabó, Zsolt: *Constitution and Government at the Western Balkans*. Berliner Wissenschafts-Verlag: Berlin, 2023.

29 A tanulmány nemzeti kisebbség gyűjtőfogalmában a romák is benne szerepelnek. Velük kapcsolatosan nem használja minden egyes alkalommal külön az etnikai kisebbség kifejezést.

Etnikumok	Népszámlálás éve				
	1981	1991	2003	2011	2023
	lélekszám				
jugoszláv	31 243	26 159	1 860	1 154	1 632
macedón	875	1 072	819	900	834
fehérorosz	–	–	–	–	696
német	107	124	118	131	313
gorani	–	–	–	197	280
montenegrói-muszlim	–	–	–	175	294
szlovén	564	369	415	354	264
magyar	238	205	362	337	230
muszlim-montenegrói	–	–	–	257	217
tatár	–	–	–	–	161
olasz	45	58	127	135	–
egyéb nemzeti kisebbségek	–	–	–	–	3 136
egyéb	816	437	2 180	3 358	1 090
ismeretlen/nem nyilatkozott	4 338	6 076	6 168	30 170	17 907
Összesen³⁰	584 310	615 035	620 145	620 029	623 633

Forrás: a Montenegrói Statisztikai Hivatal online adatbázisa (<https://www.monstat.org/cg/>) alapján
a szerző szerkesztése

30 Azok a kategóriák, amelyek irrelevánsak (pl. regionális hovatartozás) az elemzés szempontjából, nem szerepelnek a táblázatban, így az összesített népességszámok, amelyekben minden további csoport benne található, minimálisan eltérhetnek a táblázatban feltüntetett számok összegétől.

Montenegró választási rendszerének fejlődése

A montenegrói többpártrendszer 1990-es bevezetése óta 2025-ig tizenkettő (négy időszertű és nyolc előrehozott), a függetlenség 2006. június 3-ai deklarálása óta pedig hat köztársasági szintű parlamenti választásra került sor az országban.³¹ A választási rendszer, a választások folyamata, a választókerületek és a bennük kiosztható mandátumok száma gyakran változott Montenegróban egészen 2012-ig, ezt követően azonban már nem tapasztalhatunk jelentősebb módosításokat.

1990-ben, az első többpárti parlamenti választások alkalmával, az akkor 125 fős montenegrói parlament tagjait 20 választókerületben³² (ahol a választókerületek területe egybeesett a községek közigazgatási területével), egyfordulós, arányos, zárt-blokkolt listás rendszerben választották meg, 4%-os bejutási küszöb mellett, négy évre. A választókerületekben 1–29 között volt a kiosztható mandátumok száma.³³ A parlamenti helyek elosztásánál a d'Hondt-formulát használták.

A 1992-ben megtartott, előrehozott parlamenti választás két dologban különbözött a két évvel korábbitól. Egyrészt 85-re csökkent a parlament létszáma, másrészt a mandátumkiosztás az egész ország területéről mint egy választókerületből történt.

Az 1996-os parlamenti választásokra 71 fősre csökkent a parlament tagjait 14³⁴ választókerületben³⁵ választották meg, amelyekben 1–17 között mozgott az elnyerhető helyek száma. A tizennégy választókerületből két olyan albán többségű speciális választókerületet alakítottak ki (a nyolcas Podgorica II. egy, és a kilences Uncilj, három kiosztható mandátummal), amelynek határai nem egyeztek meg az önkormányzatok közigazgatási határaival, és amelyek tulajdonképpen négy parlamenti helyet garantáltak a montenegrói

31 1990, 1992 (eh.), 1996, 1998 (eh.), 2001 (eh.), 2002 (eh.), 2006, 2009 (eh.), 2012 (eh.), 2016, 2020 (eh.), 2023 (eh.) (a szerző gyűjtése).

32 Dedović, Vlado – Vujović, Zlatko: Electoral System in Montenegro. In: Goati, Vladimir – Darmanović, Srđan (eds.): *Electoral and Party System in Montenegro – Perspective of Internal Party Democracy Development*. Centar za Monitoring i Istraživanje CeMI, Podgorica, 2015. 89–133, itt: 107.

33 Bar 8; Bijelo Polje 11; Budva 2; Danilovgrad 3; Žabljak 1; Ivangrad 10; Kolašin 3; Kotor 5; Mojkovac 2; Nikšić 15; Plav 4; Plužine 1; Pljevlja 9; Rožaje 4; Tivat 2; Titograd 29; Ulcinj 5; Herceg Novi 5; Cetinje 5; Šavnik 1 kiosztható mandátummal.

34 Bar 4; Andrijevića – Berane 5; Bijelo Polje 6; Danilovgrad 2; Nikšić – Plužine 9; Pljevlja – Žabljak 5; Cetinje 3; Podgorica I. (a következő helyi közösségek területe nélkül: Tuzi, Mileš, Dinoše, Vuksanlekići – Podhum, Sukuruć, Vranj, Hoti és Zatrijebač) 17; Podgorica II. (a következő helyi közösségek területei: Tuzi, Mileš, Dinoše, Vuksanlekići – Podhum, Sukuruć, Vranj, Hoti és Zatrijebač) 1; Ulcinj (Bar község Ostros helyi közössége 1992-es szavazóhelyiségei: Ckla, Arbnesh, Ostros, Veliki Ostros, Koštanjica, Bobovište és Tejani) 3; Kolašin – Mojkovac – Šavnik 3; Budva – Kotor 4; Plav – Rožaje 4; Tivat – Herceg Novi 5 kiosztható mandátummal.

35 Dedović–Vujović, 2015. Electoral System in Montenegro, i. m. 110–111.

albán közösség számára. Ez az intézkedés magában hordozta a nemzeti kisebbségek közötti feszültség fellángolásának lehetőségét, mivel közülük egyet kiemelve annak pozitív diszkriminációját biztosította a többi nemzeti közösséggel szemben.³⁶ A 4%-os bejutási küszöb és a d'Hondt-formula megmaradtak, a zárt blokkolt lista viszont zárt-módosított-blokkolt listára³⁷ változott, amely a 2012-es választásokra módosul ismét zárt-blokkolt listára.³⁸

Az 1998-as előrehozott parlamenti választásokon a választási törvény módosítását követően az immáron 78 megszerezhető mandátumból 73 mandátum kiosztása ismét az egész ország területéről mint egy választókerületből (fő választókerület) történt.³⁹ A választási törvény átmeneti rendelkezéseket rögzítő 118. szakasza értelmében további öt mandátumot a montenegrói parlament minden parlamenti választás előtt külön határozatában meghatározott számú speciális, montenegrói albán többségű szavazóhelyiségben (körülbelül együttesen mintegy 30 000 szavazóval bíró speciális választókerületekben,⁴⁰ amelyek ténylegesen nem osztották több választókerületre az országot) osztottak ki.⁴¹ Ezek a tulajdonképpen garantálnak is tekinthető parlamenti helyek továbbra is kifejezetten a montenegrói albán kisebbség parlamenti reprezentációját biztosították.

A mandátumkiosztásban való részvételhez a fő vagy a speciális választókerületekben a szavazatok 3%-ának megszerzésére volt szükség. Ha egy párt vagy koalíció – amely az öt albán kisebbségi helyért indult – egy speciális választókerületben elérte az 3%-ot, de azon kívül más speciális választókerületben, vagy a fő választókerületben nem, a küszöbértéket el nem érő, azonos kisebbségi lista szavazatai átkerültek és hozzáadódtak a küszöbértéket meghaladó listák szavazataihoz, annak érdekében, hogy elkerüljék az ország ténylegesen

36 Uo. 112.

37 Ellentétben a zárt-blokkolt listával, ahol nincs lehetőség a jelöltek sorrendjén módosítani, a zárt-módosított-blokkolt lista esetében a parlamenti mandátumok 50%-át a választási listán előre meghatározott sorrend, a másik 50%-át pedig a jelöltlista benyújtójának, a párt vezetésének utólagos, a választásokat követő döntése értelmében osztották ki. A transzparencia hiánya és a rendszerben rejlő bizonytalanság miatt mind az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala (Organization for Security and Co-operation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights, OSCE ODIHR (a továbbiakban: EBESZ ODIHR), mind pedig az Európa Tanács (a továbbiakban: ET) részéről számos kritika érte a parlamenti helyek elosztásának e módját. Montenegróban a zárt-módosított-blokkolt lista az 1996 és 2009 között lebonyolított parlamenti választásokon volt érvényben. Alkalmazása a választási törvény 2011-es módosításával szűnt meg.

38 Dedović–Vujović, 2015. Electoral System in Montenegro, i. m. 93.

39 Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE ODIHR): Republic of Montenegro (Federal Republic of Yugoslavia), Parliamentary Elections 31 May 1998. Letöltés helye: www.osce.org; letöltés ideje: 2025. 07. 26.

40 A szakirodalomban angolul special polling station (néhol subconstituency), helyi nyelven specialna izborna jedinica. A kifejezést magyarra speciális választókerületként fordítottam, a továbbiakban így használom az írásban.

41 Az önkormányzati és a népképviselők megválasztásáról szóló törvény (XIV. Átmeneti és záró rendelkezések) (1998) 118. szakasz.

több választókerületre történő felosztását és hogy növeljék a mandátumszerzés lehetőségét. Ez a szabály mindkét irányba (fő/speciális választókerület) érvényes volt. Amennyiben egy választási lista egyik választókerületben sem érte el a 3%-os küszöböt, akkor nem kapott mandátumot, és szavazatátvitel sem történt.⁴² A mandátumokat a szavazatok összesítését követően arányos zárt-módosított-blokkolt listás rendszerben a d'Hondt-formula segítségével osztották ki, négy évre.⁴³

A 2001-es előrehozott választások alkalmával a 77 kiosztható parlamenti helyből 72 az egész ország területéről mint egy választókerületből került allokálásra. Az albán kisebbség részére ismét öt hely volt megszerezhető a montenegrói parlament által erre a célra kijelölt 70 speciális választókerületben. A mandátumkiosztás módja azonos maradt az előző választásokéval, a vonatkozó EBESZ ODIHR-jelentés azonban kiemeli, hogy amennyiben egy választási lista mind a fő választókerületben, mind pedig a speciális választókerületek egyikében elérte a 3%-os küszöböt, abban az esetben nem kerültek átcsoportosításra a szavazatok, de a választási lista a parlamenti helyek elosztásban mindkét szinten részt vett.⁴⁴

A 2002-es előrehozott parlamenti választásokon a 75-re mérséklődött parlamenti helyből 71-et az egész ország területéről mint egy választókerületből osztottak ki. A módosított választási törvény az albán nemzeti közösség részére most – az érintett felekkel folytatott konzultáció nélkül és nemzetközi beleegyezés hiányában – eggyel kevesebb, négy helyet biztosított a montenegrói parlament által kijelölt ezúttal 52 speciális választókerületben.⁴⁵ Ekkor egyéb, az írás szempontjából meghatározó változás nem történt a választási rendszerben.

A 2006-os parlamenti választásokra 81 főben állapították meg a montenegrói parlament képviselőinek létszámát, és ez napjainkig nem módosult. A választás továbbra is négyéves időtartamra, arányos, zárt-módosított-blokkolt listás rendszerben történt, a mandátumok elosztásánál a d'Hondt-formulát használták, a parlamentbe jutási küszöb 3% volt. A 2006-os rendes és a 2009-es előrehozott parlamenti választásokon a korábbi mintát követve az egész ország területe egy választókerületet alkotott, amelyben 76 „klasszikus” mandátumot osztottak ki, továbbá megmaradtak a speciális választókerületek is. A montenegrói albán nemzeti közösség részére – a 2002-es mandátumcsökkentést megelőző konzultáció hiánya

42 Horváth László: A parlamenti választási rendszerek nemzeti kisebbségi vonatkozásai a Nyugat-Balkánon – harminc éve a demokrácia árnyékában? *Kisebbségi Szemle*, 2020. 5 (2). 7–35, itt: 17.

43 Uo.

44 Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE ODIHR): Republic of Montenegro, Federal Republic of Yugoslavia, Parliamentary Elections 22 April 2001. Letöltés helye: www.osce.org; letöltés ideje: 2025. 08. 23.

45 Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE ODIHR): Republic of Montenegro, Federal Republic of Yugoslavia, Parliamentary Elections 20 October 2002. Letöltés helye: www.osce.org; letöltés ideje: 2025. 08. 24.

és az azzal összefüggő elégedetlenség miatt – a 2006-os parlamenti választásokra az 52 helyett visszaállították a 70 speciális választókerületet és a bennük összesen elnyerhető öt helyet. E szabályozás egészen a 2009-es előrehozott parlamenti választásokig érvényben maradt, amelyet követően számos ponton átalakították a választójogi szabályozás választási rendszerre vonatkozó, addig érvényben lévő rendelkezéseit.

A választási törvény 2011-es módosítását követően a 2012-es előrehozott parlamenti választásoktól minden párt (szövetség) egyetlen zárt-blokkolt listát indíthat.⁴⁶ A listaállításhoz a választásra jogosultak legalább 0,8%-os támogatását rögzíti a törvény. Nemzeti kisebbségi párt vagy egyesület által állított lista indításához országos szinten ezer választópolgár támogató aláírása szükséges. Az a nemzeti kisebbség, amely a legutolsó népszámlálás szerint nem haladja meg a lakosság 2%-át, háromszáz választópolgár hiteles aláírásával tud listát állítani.⁴⁷ A nemzeti kisebbségek parlamenti mandátumszerzési mechanizmusa a választási törvény módosítását követően a szélesebb képviselet biztosítása és az alkotmányos előírásoknak való megfelelés érdekében átalakult.

Jelenleg ha egyetlen nemzeti kisebbségi lista sem éri el a 3%-ot, de egyenként mindannyian megszerzik legkevesebb az érvényes szavazatok 0,7%-át, akkor mint egy nagy közös lista – a rájuk leadott összes érvényes szavazattal – vesznek részt a mandátumelosztásban, és legfeljebb három mandátumot kaphatnak, azzal a feltétellel, ha e kisebbségek létszáma az utolsó népszámlálás alapján nem haladja meg a választókerület lakosságának 15%-át. Abban az esetben, ha a kisebbségi választási listák egyike sem éri el a 0,7%-ot, akkor a mandátumelosztásban egyénileg, a megszerzett érvényes szavazatok számának függvényében részesülnek. A horvát nemzeti közösség számára a választási törvény külön lehetőséget biztosít arra, hogy amennyiben e közösség egyik induló választási listája sem éri el a 0,7%-ot, akkor már a szavazatok 0,35%-nak a megszerzése mellett is egy saját képviselőt küldhet a parlamentbe.⁴⁸ A korábban már jellettek szerint a zárt-módosított-blokkolt listát a zárt-blokkolt lista váltott fel, a d'Hondt-formula, a négy éves megbízási időtartam, a 3%-os bejutási küszöb és az egy választókerületi rendszer viszont megmaradt.

A 2016-os időszerről, a 2020-as, valamint a 2023-as előrehozott parlamenti választások a nemzeti kisebbségeket illetően a korábbival megegyező választási rendszerben zajlottak

46 Az önkormányzati és a népképviselők megválasztásáról szóló törvény 39a. szakasz 1–2. bekezdések.

47 Az önkormányzati és a népképviselők megválasztásáról szóló törvény 43. szakasz.

48 Az önkormányzati és a népképviselők megválasztásáról szóló törvény 94. szakasz 1–3. bekezdései.

le, ebben az időszakban nem történt módosulás.⁴⁹ Jelenleg azonban két, a választási rendszert érintő változtatás is napirenden szerepel. Egyrészt bárki elindulhatna független jelöltként, ha összegyűjt 1000 aláírást. Rájuk nem vonatkozna a 3%-os bejutási küszöb sem. Amennyiben elnyernének annyi szavazatot, amennyi egy mandátumhoz szükséges, bekerülnének a parlamentbe. Másrészt nyílt listás rendszerre módosítanák a zárt listákat, így a szavazópolgárok nemcsak pártot választhatnának, hanem legfeljebb 10 konkrét személyt is megjelölhetnének a listán. A mandátumokat a pártlistán azok nyernék el, akik a legtöbb preferenciális szavazatot szerezték meg.⁵⁰

Montenegróban a parlamenti választásokat az államfő írja ki.⁵¹ A kiírást követően nem telhet el kevesebb, mint 60 és több, mint 100 nap a képviselők megválasztásáig, amelyet legkésőbb a képviselők mandátumának lejárta előtt 15 nappal meg kell tartani.⁵²

49 A választójogi szabályozás, azon belül pedig konkrétan a választási rendszer átalakítását illetően a 2000-ben alapított podgoricai székhelyű nem kormányzati think-tank, a Megfigyelő és Kutatóközpont (Centar za monitoring i istraživanje, CEMI) által 2019 nyarán bemutatott, *A választási jogszabályok reformja Montenegróban – Javaslatok az előrelépéshez* című dokumentum négy pontban javasolt változást: 1) Öt főben maximalizált preferenciaszavazat a választási listán úgy, hogy az első hely fix. 2) A roma közösség számára a horvátokéval azonos módon kiosztásra kerülő kedvezményes parlamenti hely – azzal érveltek, hogy a horvát közösség számaránya (0,97%) kisebb a népességen belül, mint a romáké (1,01%). 3) Azon választási listák visszautasítása, amelyen a nők aránya nem felel meg a törvényi előírásoknak. 4) Az eljárás pontosítása egy választási lista kisebbségiként való nyilvántartásba vétele esetében.

50 Izborna reforma za uspešnu Crnu Goru: Otvorene liste, neposredno biranje i rodna ravnopravnost. *Predsjednik Crne Gore*, 2025. július 23. Letöltés helye: www.predsjudnik.me; letöltés ideje: 2025. 08. 02.

51 Montenegró alkotmánya 95. szakasz 4. bekezdés.

52 Az önkormányzati és a népképviselők megválasztásáról szóló törvény 14. szakasza.

2. táblázat: Montenegró választási rendszerének alakulása az 1990–2023 közötti időszakban

Választás éve	A parlament létszáma	A választási rendszer és lista típusa	Választókerületek száma	Kiosztható mandátumok száma	Bejutási küszöb	A nemzeti kisebbségek parlamenti képviseletét biztosító mechanizmus	Választási formula
1990	125	arányos, zárt-blokkolt lista	20	1–29	4 %	–	d'Hondt
1992	85	arányos, zárt-blokkolt lista	1	85	4%	–	d'Hondt
1996	71	arányos, zárt-módosított-blokkolt lista	14	1–17	4%	Két olyan albán többségű speciális választókerület (Podgorica II. és Uncil), amely négy parlamenti helyet garantált az albán közösség számára.	d'Hondt
1998	78	arányos, zárt-módosított-blokkolt lista	1 fő + 70 speciális választókerület	73 + 5	3%	70 albán többségű speciális választókerület öt megszerezhető mandátummal	d'Hondt
2001	77	arányos, zárt-módosított-blokkolt lista	1 fő + 70 speciális választókerület	72 + 5	3%	70 albán többségű speciális választókerület öt megszerezhető mandátummal	d'Hondt
2002	75	arányos, zárt-módosított-blokkolt lista	1 fő + 52 speciális választókerület	71 + 4	3%	52 albán többségű speciális választókerület négy megszerezhető mandátummal	d'Hondt

Választás éve	A parlament létszáma	A választási rendszer és lista típusa	Választókerületek száma	Kiosztható mandátumok száma	Bejutási küszöb	A nemzeti kisebbségek parlamenti képviseletét biztosító mechanizmus	Választási formula
2006	81	arányos, zárt-módosított-blokkolt lista	1 fő + 70 speciális választókerület	76 + 5	3%	70 alban többségű speciális választókerület öt megszerezhető mandátummal	d'Hondt
2009	81	arányos, zárt-módosított-blokkolt lista	1 fő + 70 speciális választókerület	76 + 5	3%	70 alban többségű speciális választókerület öt megszerezhető mandátummal	d'Hondt
2012	81	arányos, zárt-blokkolt lista	1	81	3%	0,7%-os bejutási küszöb, a horvát nemzeti közösség számára 0,35%	d'Hondt
2016	81	arányos, zárt-blokkolt lista	1	81	3%	0,7%-os bejutási küszöb, a horvát nemzeti közösség számára 0,35%	d'Hondt
2020	81	arányos, zárt-blokkolt lista	1	81	3%	0,7%-os bejutási küszöb, a horvát nemzeti közösség számára 0,35%	d'Hondt
2023	81	arányos, zárt-blokkolt lista	1	81	3%	0,7%-os bejutási küszöb, a horvát nemzeti közösség számára 0,35%	d'Hondt

Forrás: a szerző szerkesztése

A nemzeti közösségek parlamenti képviselésének alakulása

Montenegróban az 1990. december 9-én megtartott első többpárti parlamenti választásokon tíz választási lista indult (kilenc többségi és egy nemzeti kisebbségi), amelyből négy jutott be a parlamentbe. Ekkor az egyetlen nemzeti kisebbségi induló a bosnyák Demokratikus Akció Párt (Stranka Demokratske Akcije; a továbbiakban: SDA) és az albán Demokratikus Szövetség Montenegróban (Demokratski Savez u Crnoj Gori; a továbbiakban: DS CG) pártok által alkotott Demokratikus Koalíció (Demokratska Koalicija; a továbbiakban: DK) elnevezésű bosnyák–albán vegyes lista volt, amely tizenhárom mandátumot szerzett (30 760; 10,4%). (Egy önálló vegyes nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen tizenhárom mandátumot.)⁵³

3. táblázat: Az 1990-es parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
DK (SDA/DS CG) (bosnyák–albán)	13	10,4	30 760
Összesen	13	10,4	30 760

Forrás: a szerző szerkesztése

Az 1992. december 20-án megtartott előrehozott parlamenti választásokon tizenkilenc választási lista vett részt (tizenöt többségi és négy nemzeti kisebbségi), amelyből öt jutott be a parlamentbe. Ekkor a nemzeti kisebbségi listák közül egyedül a szerb közösség érdekvéviselését zászlajára tűző Szerb Radikális Párt (Srpska Radikalna Stranka; a továbbiakban: SRS) nyert nyolc (22 265; 7,8%) mandátumot. (Egy önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen nyolc mandátumot.)⁵⁴

Az albán DS CG (11 393; 3,9%), a Szerb Nemzeti Megújulás (Srpska Narodna Obnova; a továbbiakban: SNO) (3905; 1,4%) és a Szerb Haza Mozgalom (Srpski Otadžbinski Pokret; a továbbiakban: SOP) (962; 0,3%) nemzeti kisebbségi listák nem jutottak be a parlamentbe.⁵⁵

⁵³ A Montenegró Állami Választási Bizottsága részéről elektronikusan megküldött, az 1990-es választásokra vonatkozó hivatalos adatok alapján.

⁵⁴ A Montenegró Állami Választási Bizottsága részéről elektronikusan megküldött, az 1992-es választásokra vonatkozó hivatalos adatok alapján.

⁵⁵ Uo.

4. táblázat: Az 1992-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SRS (szerb)	8	7,8	22 265
Összesen	8	7,8	22 265

Forrás: a szerző szerkesztése

5. táblázat: Az 1992-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
DS CG (albán)	–	3,9	11 393
SNO (szerb)	–	1,4	3 905
SOP (szerb)	–	0,3	962
Összesen	–	5,6	16 260

Forrás: a szerző szerkesztése

Az 1996. november 3-án megtartott parlamenti választások alkalmával húsz választási lista indult (tizenhárom többségi és hét nemzeti kisebbségi), amelyből öt jutott be a parlamentbe. A bosnyák SDA ekkor három (10 167; 3,5%), míg a speciális választójogi szabályozás következtében az albán DS CG és az Albánok Demokratikus Uniója (Demokratska Unija Albanaca; a továbbiakban: DUA) két-két (5289; 1,8% – 3849; 1,3%) mandátumot nyertek. (Három önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen hét mandátumot.)⁵⁶

A szerb pártok közül az SRS (12 963; 4,4%),⁵⁷ a két szerb párt, a Szerb Parlamenti Párt [Srpska Saborna Stranka; a továbbiakban: SSS] és a Szerb Egység Pártja [Stranka Srpskog Jedinstva; a továbbiakban: SSJ] koalíciójából álló Szerb Szövetség (Srpski Savez; a továbbiakban: SS) (5848; 2%), a Montenegrói Szerb Demokrata Párt (Srpska Demokratska Stranka Crne Gore; a továbbiakban: SDS CG) (1603; 0,6%), valamint a Montenegrói

⁵⁶ A Montenegró Állami Választási Bizottsága részéről elektronikusan megküldött, az 1996-os választásokra vonatkozó hivatalos adatok alapján.

⁵⁷ Hiába szerezte meg az SRS köztársasági szinten összesítve a szavazatok 4,4%-át, egy választókerületben sem lépte át a 4%-os küszöböt.

Szerb Radikális Párt (Srpska Radikalna Stranka Crne Gore; a továbbiakban: SRS CG) (861; 0,3%) nem szereztek mandátumot.⁵⁸

6. táblázat: Az 1996-os parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SDA (bosnyák)	3	3,5	10 167
DS CG (albán)	2	1,8	5 289
DUA (albán)	2	1,3	3 849
Összesen	7	6,6	19 305

Forrás: a szerző szerkesztése

7. táblázat: Az 1996-os parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SRS (szerb)	–	4,4	12 963
SS (SSS/SSJ) (szerb)	–	2	5 848
SDS CG (szerb)	–	0,6	1 603
SRS CG (szerb)	–	0,3	861
Összesen	–	7,3	21 275

Forrás: a szerző szerkesztése

Az 1998. május 31-én lebonyolított előrehozott parlamenti választásokon tizenhét választási lista vett részt (kilenc többségi és nyolc nemzeti kisebbségi), amelyek közül ezúttal is öt jutott be a központi törvényhozásba. Habár a választási rendszer ekkor már öt hely megszerzését biztosította kedvezményesen az albán közösség számára, a DS CG és a DUA ebből csupán egy (5425; 1,6%) – egy (3529; 1,1%) mandátumhoz tudott jutni. (Két önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen két mandátumot.)⁵⁹

58 A Montenegró Állami Választási Bizottsága részéről elektronikusan megküldött, az 1996-os választásokra vonatkozó hivatalos adatok alapján.

59 A Montenegró Állami Választási Bizottsága részéről elektronikusan megküldött, az 1998-as választásokra vonatkozó hivatalos adatok alapján.

A választásokon a nemzeti kisebbségi pártok között indult még a Szerb Néppárt (Srpska Narodna Stranka; a továbbiakban: SNS) (6606; 1,9%), az SRS (4060; 1,2%), a bosnyák SDA (1996; 0,6%), a szintén szerb Szerbségért (Za Srpstvo; a továbbiakban: ZS) (1299; 0,4%) és a Szerb Népi Radikális Párt (Srpska Narodna Radikalna Stranka; a továbbiakban: SNRS) (761; 0,2%), továbbá Az egyesült bosnyákok – muszlimok listája (Lista Ujedinjenih Bošnjaka–Muslimana; a továbbiakban: LUBM) (419; 0,1%) elnevezésű lista, mandátumot azonban egyikük sem szerzett.⁶⁰

8. táblázat: Az 1998-as előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
DS CG (albán)	1	1,6	5425
DUA (albán)	1	1,1	3529
Összesen	2	2,7	8954

Forrás: a szerző szerkesztése

9. táblázat: Az 1998-as előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SNS (szerb)	–	1,9	6 606
SRS (szerb)	–	1,2	4 060
SDA (bosnyák)	–	0,6	1 996
ZS (szerb)	–	0,4	1 299
SNRS (szerb)	–	0,2	761
LUMB (bosnyák–muszlim)	–	0,1	419
Összesen	–	4,4	15 141

Forrás: a szerző szerkesztése

⁶⁰ Uo.

A 2001. április 22-én megtartott előrehozott parlamenti választások alkalmával tizenhat választási lista indult (tizenkettő többségi és négy nemzeti kisebbségi), amelyek közül ismét öt jutott be a központi törvényhozásba. A nemzeti kisebbségek közül a támogató választójogi mechanizmusnak köszönhetően az albán DUA és DS CG ugyan ezúttal is eredményesek voltak önálló listával, azonban csupán egy (4232; 1,2%) – egy (3570; 1%) parlamenti mandátumot nyertek. (Két önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen két mandátumot.)⁶¹

A nemzeti kisebbségi pártok közül e választások alkalmával önállóan még a szerb SRS (4275; 1,2%) valamint a két párt, az SDA és a muszlim Nemzetközi Demokratikus Unió [Internacionalna Demokratska Unija; a továbbiakban: IDU] koalíciójából álló Bosnyák – Muszlim Montenegrói Demokratikus Koalíció (Bošnjačko-Muslimanska Demokratska Koalicija u Crnoj Gori; a továbbiakban: BMDK) (4046; 1,1%) elnevezésű lista indult, mandátumot azonban egyik sem szerzett.

A szerb SNS az Együtt Jugoszláviáért (Zajedno za Jugoslaviju; a továbbiakban: ZZJ) elnevezésű többségi listán indult a Montenegrói Szocialista Néppárttal, az SNP-vel és a Néppárttal (Narodna Stranka; a továbbiakban: NS) együtt és nyert három mandátumot.⁶²

10. táblázat: A 2001-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
DUA (albán)	1	1,2	4232
DS CG (albán)	1	1	3570
Összesen	2	2,2	7802

Forrás: a szerző szerkesztése

61 A Montenegró Állami Választási Bizottsága részéről elektronikusan megküldött, az 2001-es választásokra vonatkozó hivatalos adatok alapján.

62 Uo.

11. táblázat: A 2001-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SRS (szerb)	–	1,2	4275
BMDK (SDA/IDU) (bosnyák–muszlim)	–	1,1	4046
Összesen	–	2,3	8321

Forrás: a szerző szerkesztése

A 2002. október 20-án megtartott előrehozott parlamenti választások alkalmával tíz választási lista indult (hat többségi és négy nemzeti kisebbségi), amelyek közül négy jutott be a parlamentbe. A nemzeti kisebbségek közül a pozitív diskriminációnak köszönhetően ezúttal is az albán DUA és a DS CG jutott parlamenti képviselőhöz, közös listán, az immáron négy kedvezményesen megszerezhető helyből két (8498; 2,4%) parlamenti mandátummal. (Egy önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen két nemzeti kisebbségi mandátumot.)

A szintén nemzeti kisebbségi listaként önállóan induló Bosnyák Demokratikus Koalíció (Bošnjačka Demokratska Koalicija; a továbbiakban: BDK) (2446; 0,7%), a Bosnyák Koalíció (Bošnjačka Koalicija; a továbbiakban: BK) (2173; 0,6%), valamint a szerb SRS (837; 0,2%), nem szereztek mandátumot.⁶³

A szerb SNS az Együtt a Változásért (Zajedno za Promene; a továbbiakban: ZZP) elnevezésű többségi listán indult az SNP és NS pártokkal együtt és nyert hat mandátumot. A Patrióta Koalíció Jugoszláviáért (Patriotska Koalicija za Jugoslaviju; a továbbiakban: PKZJ) elnevezésű többségi listán a Montenegrói Szocialista Néppárttal (Narodna Socijalistička Stranka Crne Gore; a továbbiakban: NSS CG) és a Jugoszláv Baloldallal közösen (Jugoslovenska Levica; a továbbiakban: JL) az SRS vett részt, mandátumot azonban nem nyert.⁶⁴

⁶³ A Montenegró Állami Választási Bizottsága részéről elektronikusan megküldött, az 2002-es választásokra vonatkozó hivatalos adatok alapján.

⁶⁴ Uo.

12. táblázat: A 2002-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
DUA/DS CG (albán)	2	2,4	8498
Összesen	2	2,4	8498

Forrás: a szerző szerkesztése

13. táblázat: A 2002-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
BDK (bosnyák)	–	0,7	2446
BK (bosnyák)	–	0,6	2173
SRS (szerb)	–	0,2	837
Összesen	–	1,5	5456

Forrás: a szerző szerkesztése

A 2006. szeptember 10-én a függetlenség elnyerését követően megtartott parlamenti választások alkalmával tizenkettő választási lista indult (hét többségi és öt nemzeti kisebbségi), amelyek közül nyolc jutott be a parlamentbe.

Szerb Lista (Srpska Lista – Andrija Mandić; a továbbiakban: SL) amelyet az SNS, az NSS, a Szerb Radikálisok Pártja (Stranka Srpskih Radikala; a továbbiakban: SSR), a Demokratikus Egységpárt (Demokratska Stranka Jedinstva; a továbbiakban: DSJ), a Montenegrói Szerb Nemzeti Tanács (Srpsko Narodno Vijeće Crne Gore; a továbbiakban: SNV CG) és az Akadémiai Alternativa (Akademska Alternativa; a továbbiakban: AKA) egyesület alkotott, tizenkét (49 730; 14,7%) mandátumot szerzett.⁶⁵

Az albán DS CG és a Demokratikus Prosperitás Pártja – Mehmet Bardhi (Partija Demokratskog Prosperiteta; a továbbiakban: PDP) választási koalíció egy (4373; 1,3%) mandátumhoz jutott. A szintén albán DUA – Ferhat Dinoša és az Albán Alternatíva

⁶⁵ Az Állami Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.dik.co.me; letöltés ideje: 2025. 04. 27.

(Albanska Alternativa; a továbbiakban: AA) ugyancsak egy (3693; 1,1%) – egy (2656; 0,8%) mandátumot nyert, így az albán közösség e választás alkalmával sem szerezte meg a kedvezményesen elérhető összes parlamenti helyet, ami e választásra ismét ötre emelkedett. (Négy önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen tizenöt mandátumot.)⁶⁶

A szintén az albán közösség képviselőitől szándékával szerveződött és önállóan induló Forca – Új Demokratikus Erő (Forca–Nova Demokratska Snaga; a továbbiakban: Forca) nem nyert mandátumot (2197; 0,7%).

A Demokratikus Szerb Párt (Demokratska Srpska Stranka; a továbbiakban: DSS) a többségi SNP és az NS, Népi Koalíció (Narodnjačka Koalicija; a továbbiakban: NK) elnevezésű listáján indulva szerzett kettő, míg a Liberális Párt és a Bosnyák Párt által vezetett Helyes a múltban, helyes a jövő számára – Miodrag Miko Živković (Liberalna Partija i Bošnjačka Stranka – Ispravni u prošlosti, pravi za budućnost – Miodrag Miko Živković; a továbbiakban: LP – BS) nevet viselő vegyes listán a BS egy mandátumot nyert.

A Koalíció az Európai Montenegróért (Koalicija za Evropsku Crnu Goru; a továbbiakban: KZE CG) elnevezésű többségi listán, amelyet a Montenegrói Szocialisták Demokratikus Pártja (Demokratska Partija Socijalista Crne Gore; a továbbiakban: DPS) és a Montenegrói Szociáldemokrata Párt (Socijaldemokratska Partija Crne Gore; a továbbiakban: SDP) vezetett, a Horvát Polgári Kezdeményezés (Hrvatska Građanska Inicijativa; a továbbiakban: HGI) szerzett egy mandátumot.

14. táblázat: A 2006-os parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SL (SNS/NSS/SSR/DSJ/SNV CG/AKA) (szerb)	12	14,7	49 730
DS CG/PDP (albán)	1	1,3	4 373
DUA (albán)	1	1,1	3 693
AA (albán)	1	0,8	2 656
Összesen	15	17,9	60 452

Forrás: a szerző szerkesztése

⁶⁶ Uo.

15. táblázat: A 2006-os parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
Forca (albán)	–	0,7	2197
Összesen	–	0,7	2197

Forrás: a szerző szerkesztése

A 2009. március 29-én megtartott előrehozott parlamenti választásokon tizenhat választási lista indult (hét többségi és kilenc nemzeti kisebbségi), amelyek közül nyolc került be a központi törvényhozásba. E választások alkalmával a szerb érdekek mentén szerveződő Új Szerb Demokrácia (Nova Srpska Demokratija; a továbbiakban: NSD)⁶⁷ (29 883; 9,2%) nyolc képviselői helyet szerzett.

Az albán DUA és a Forca egy (4747; 1,5%) – egy (2939; 0,9%) mandátumot nyertek. A kedvezményes mandátumszerzési lehetőségnek köszönhetően a szintén albán DS CG–AA szövetségéből álló Albán Lista (Albanska Lista; a továbbiakban: AL), valamint az Albán Koalíció – Perspektíva (Albanska Koalicija – Perspektiva; a továbbiakban: AKP) is szintén egy (2898; 0,9%) – egy (2619; 0,8%) mandátumhoz jutottak, de ennek ellenére sem sikerült megszerezni az albán közösség számára maximálisan elérhető öt parlamenti helyet. (Öt önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen tizenkét mandátumot.)⁶⁸

Az SSR és az SL⁶⁹ koalíciójából álló Szerb Nemzeti Lista (Srpska Nacionalna Lista; a továbbiakban: SNL) (4291; 1,3%), a Bosnyákok és Muszlimok Együtt (Bošnjaci i Muslimani Zajedno, Jedno; a továbbiakban: BMZ) (3489; 1,1%) választási koalíció, a Szerb Hazafias Párt (Otdžbinska Srpska Stranka; a továbbiakban: OST) (2446; 0,8%), valamint az albán PDP (805; 0,3%) nem nyertek mandátumot.

Az Európai Montenegró (Evropska Crna Gora) elnevezésű, DPS által vezetett többségi listán a bosnyák BS három, míg horvát HGI egy mandátumot szerzett.

A szerb DSS ezúttal is az NS-el együtt indult az NK nevet viselő listán, mandátumot azonban nem nyert.

⁶⁷ A 2006-ban induló SL-ből kiválók egy csoportja hozta létre a pártot.

⁶⁸ Az Állami Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.dik.co.me; letöltés ideje: 2025. 04. 27.

⁶⁹ Nem egyezik meg a 2006-os, azonos nevű formációval. A korábbi szövetség néhány tagja ezen a néven alapított egy újabb pártot.

16. táblázat: A 2009-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
NSD (szerb)	8	9,2	29 883
DUA (albán)	1	1,5	4 747
Forca (albán)	1	0,9	2 939
AL (DS CG/AA) (albán)	1	0,9	2 898
AKP (albán)	1	0,8	2 619
Összesen	12	13,3	43 086

Forrás: a szerző szerkesztése

17. táblázat: A 2009-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SNL (szerb)	–	1,3	4 291
BMZ (bosnyák–muszlim)	–	1,1	3 489
OST (szerb)	–	0,8	2 446
PDP (albán)	–	0,3	805
Összesen	–	3,5	11 031

Forrás: a szerző szerkesztése

A 2012. október 14-én lezajlott előrehozott parlamenti választásokon tizenhárom választási lista indult (négy többségi és kilenc nemzeti kisebbségi), amelyek közül ezúttal is nyolc jutott be az ország legfőbb törvényhozó testületébe.⁷⁰

⁷⁰ Az Állami Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.dik.co.me; letöltés ideje: 2025. 05. 01.

A parlamenti választások során a bosnyák BS három (15 124; 4,2%), az AKP, a Forca és a Polgári Kezdeményezés (Građanska Inicijativa; továbbiakban: GI) szövetségéből álló albán Forca az Egységért Koalíció (Forca za Jedinstvo; a továbbiakban: FZJ) nevet viselő lista pedig egy (5244; 1,5%) mandátumot szerzett. Az Albán Koalíció (Albanska Koalicija; a továbbiakban: AK), amelyet a Demokrata Párt (Demokratska Partija; a továbbiakban: DP), az AA és a DS CG alkotott, valamint a horvát HGI szintén egy (3824; 1,1%) – egy (1470; 0,4%) parlamenti helyet nyertek. (Négy önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen hat mandátumot.)⁷¹

A Szerb Nemzeti Szövetség (Srpski Nacionalni Savez; a továbbiakban: SRNASA), amelyet a DSS, az SSR és a Polgárok Csoportja (Grupa Građana; a továbbiakban: GG) alkotott (3085; 0,9%), az albán DUA (2848; 0,8%), valamint az Albán Ifjúsági Szövetség (Albanska Omladinska Alijansa; a továbbiakban: AOA) (531; 0,2%) nem szereztek képviselői helyet.

A Demokratikus Front (Demokratski Front; a továbbiakban: DF) elnevezésű többségi vegyes listán, amelyet a szerb NSD, a Mozgalom a Változásért (Pokret za Promjene; a továbbiakban: PZP) és a Népi Demokrata Párt (Demokratska Narodna Partija; a továbbiakban: DNP) alkotott, az NSD nyolc mandátumot nyert.

A Szerb Egység (Srpska Sloga; a továbbiakban: SR SLO) néven induló vegyes választási koalíció, amelyet az NS, a szerb SL, a Szerb Hazafias Párt (Otađbinska Srpska Stranka; a továbbiakban: OSS), az SRS és a Boka Demokratikus Központja (Demokratski Centar Boke; a továbbiakban: DCB) képezett, nem szerzett mandátumot.

18. táblázat: A 2012-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
BS (bosnyák)	3	4,2	15 124
FZJ (AKP/Forca/GI) (albán)	1	1,5	5 244
AK (DP/AA/DS CG) (albán)	1	1,1	3 824
HGI (horvát)	1	0,4	1 470
Összesen	6	7,2	25 662

Forrás: a szerző szerkesztése

71 Uo.

19. táblázat: A 2012-es előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SRNASA (DSS/SSR/GG) (szerb)	–	0,9	3085
DUA (albán)	–	0,8	2848
AOA (albán)	–	0,2	531
Összesen	–	1,9	6464

Forrás: a szerző szerkesztése

A 2016. október 16-án lebonyolított parlamenti választások során tizenhét választási lista indult (kilenc többségi és nyolc nemzeti kisebbségi), amelyek közül kilenc lépte át az előírt választási küszöböt.⁷² A bosnyák BS (12 089; 3,2%) kettő, az Albánok határozottan Forca–DUA–AA (Albanci Odlučno Forca–DUA–AA; a továbbiakban: AO Forca/DUA/AA) és a horvát HGI által indított listák egy (4854; 1,3%) – egy (1802; 0,5%) mandátumot szereztek. (Három önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen négy mandátumot.)⁷³

Az Albán Koalíció „Egy céllal” DP–GI–DS CG (Albanska Koalicija „Sa jednim ciljem”; a továbbiakban: AK DP–GI–DS CG) (3394; 0,9%), az Albánok Demokratikus Szövetsége lista (Lista Demokratskog Saveza Albanaca; a továbbiakban: LDSA) (1542; 0,4%), a Szerb Párt (Srpska Stranka; a továbbiakban: SS) (1201; 0,3%), a Bosnyák Demokratikus Közösség Montenegróban (Bošnjačka Demokratska Zajednica u Crnoj Gori; a továbbiakban: BDZ CG) (1140; 0,3%) és a szerb SSR (693; 0,2%) nem szereztek mandátumot.

A „Demokratikus Front – Mi vagy Ő” („Demokratski Front – Mi ili On”) elnevezésű vegyes listán indult az NSD, a DSS, valamint az SRS is, melyek közül az NSD ismét nyolc mandátumot szerzett.

⁷² Az Állami Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.dik.co.me; letöltés ideje: 2025. 05. 01.

⁷³ Uo.

20. táblázat: A 2016-os parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
BS (bosnyák)	2	3,2	12 089
AO (Forca/DUA/AA) (albán)	1	1,3	4 854
HGI (horvát)	1	0,5	1 802
Összesen	4	5	18 745

*Forrás: a szerző szerkesztése***21. táblázat: A 2016-os parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei**

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
AK (DP/GI/DS CG) (albán)	–	0,9	3394
LDSA (albán)	–	0,4	1542
SS (szerb)	–	0,3	1201
BDZ CG (bosnyák)	–	0,3	1140
SSR (szerb)	–	0,2	693
Összesen	–	2,1	7970

Forrás: a szerző szerkesztése

A 2020. augusztus 30-án megtartott előrehozott parlamenti választások alkalmával tizenegy választási lista indult (hat többségi és öt nemzeti kisebbségi), amelyből ez alkalommal is kilenc jutott be a parlamentbe.⁷⁴

Ezúttal a BS „Helyesen” (Bošnjačka Stranka – „Ispravno”) elnevezésű listája három (16 279; 4%), az Albán Lista AA–Forca (Albanska Lista – AA/Forca; a továbbiakban: AL AA/Forca) és az Albán Koalíció „Egyhangúan” DP–DUA–DS CG (Albanska Koalicija

⁷⁴ Az Állami Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.dik.co.me; letöltés ideje: 2025. 05. 02.

„Jednoglasno”; a továbbiakban: AK DP/DUA/DS CG) egy (6488; 1,6%) – egy (4675; 1,1%) mandátumot nyertek. (Három önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen öt mandátumot.)⁷⁵

A horvát HGI – Teljes szívből Montenegróért! (HGI Svim srcem za Crnu Goru!) (1106; 0,3%), valamint a szintén horvát Montenegrói Horvát Reformpárt (Hrvatska Reformska Stranka Crne Gore; a továbbiakban: HRS) (496; 0,1%) mandátumszerzési kísérlete nem járt sikerrel.

A „Montenegró jövőjéért” – Demokratikus Front („Za budućnost Crne Gore” – Demokratski Front) elnevezésű egyes listán a szerb formációk közül ezúttal az NSD, a DSS, a Montenegrói Szerb Nemzeti Tanács (Srpski Nacionalni Savjet Crne Gore; a továbbiakban: SNS CG) és az SRS indult, melyek közül az NSD nyert kilenc mandátumot.

22. táblázat: A 2020-as előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
BS (bosnyák)	3	4	16 279
AL (AA/Forca) (albán)	1	1,6	6 488
AK (DP/DUA/DS CG) (albán)	1	1,1	4 675
Összesen	5	6,7	27 442

Forrás: a szerző szerkesztése

23. táblázat: A 2020-as előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
HGI (horvát)	–	0,3	1106
HRS (horvát)	–	0,1	496
Összesen	–	0,4	1602

Forrás: a szerző szerkesztése

⁷⁵ Uo.

A 2023. június 11-én lebonyolított előrehozott parlamenti választások során tizenöt választási lista indult (tizenegy többségi és négy nemzeti kisebbségi), amelyből, a korábbi két parlamenti választáshoz hasonlóan ismét kilenc jutott be a népképviselőházba.⁷⁶

Ezen az előrehozott választáson a BS Világos/Érthető (Jasno je!) nevet viselő listája hat (21 423; 7,1%), az AA, az Albánok Demokratikus Szövetsége (Demokratski Savez Albanaca; a továbbiakban: DSA) és az Albánok Nemzeti Szövetsége (Nacionalna Unija Albanaca; a továbbiakban: NUA) által létrehozott Albán Fórum – Nik Gjeshaj „BESA az európai fejlesztésért” (Albanski Forum – Nik Gjeshaj „BESA za Evropski Razvoj”; a továbbiakban: AF – BESA AA/DSA/NUA) elnevezésű lista pedig két (5767 1,9%) mandátumot nyert.

Az Albán Szövetség (Albanska Alijansa), amelyet a Forca, a DP és DS CG alkottak (Albanska Alijansa; a továbbiakban: ALA Forca/DP/DS CG), valamint a horvát HGI – A világ helyes oldalán (Na pravoj strani svijeta) elnevezésű listája egy (4512; 1,5%) – egy (2226; 0,7) mandátumot szerzett. (Négy önálló nemzeti kisebbségi lista szerzett összesen tíz mandátumot.)⁷⁷

A szerb NSD ezúttal is a többségi „Montenegró jövőjéért” (Za budućnost Crne Gore; a továbbiakban: ZB CG) elnevezésű választási listán indult és szerzett kilenc mandátumot. Az albán DUA pedig az Együtt („Zajedno”) elnevezésű többségi, DPS listán volt eredményes és került be a parlamentbe egy mandátummal.

A szerb DSS a többségi Népi Koalíció (Narodna Koalicija) tagjaként vett részt az idő előtti választásokon, mandátumot azonban nem nyert.

24. táblázat: A 2023-as előrehozott parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
BS (bosnyák)	6	7,1	21 423
AF – BESA (AA/DSA/NUA) (albán)	2	1,9	5 767
ALA (Forca/DP/DS CG) (albán)	1	1,5	4 512
HGI (horvát)	1	0,7	2 226
Összesen	10	11,2	33 928

Forrás: a szerző szerkesztése

76 Az Állami Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.dik.co.me; letöltés ideje: 2025. 05. 02.

77 Uo.

25. táblázat: Az önállóan induló és mandátumot szerző, valamint az önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártokra leadott szavazatszámokat összesítő táblázat

Választás éve	Önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártokra leadott szavazatszám	%	Önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártokra leadott szavazatszám	%	Összesen	%
1990	30 760	10,4	–	–	30 760	10,4
1992	22 265	7,8	16 260	5,6	38 525	13,4
1996	19 305	6,6	21 275	7,3	40 580	13,9
1998	8 954	2,7	15 141	4,4	24 095	7,1
2001	7 802	2,2	8 321	2,3	16 123	4,5
2002	8 498	2,4	5 456	1,5	13 954	3,9
2006	60 452	17,9	2 197	0,7	62 649	18,6
2009	43 086	13,3	11 031	3,5	54 117	16,8
2012	25 662	7,2	6 464	1,9	32 126	9,1
2016	18 754	5	7 970	2,1	26 724	7,1
2020	27 442	6,7	1 602	0,4	29 044	7,1
2023	33 928	11,2	–	–	33 928	11,2

Forrás: a szerző szerkesztése

26. táblázat: A parlamenti választásokon önállóan induló nemzeti kisebbségi pártok által szerzett mandátumok

Önálló nemzeti kisebbségi lista által szerzett mandátum							
Választás éve	szerb	bosnyák	muszlim	albán	horvát	vegyes	összesen
1990	–	–	–	–	–	13 (DK) (SDA/DS CG)	13
1992	8 (SRS)	–	–	–	–	–	8
1996	–	3 (SDA)	–	2 (DS CG) 2 (DUA)	–	–	7
1998	–	–	–	1 (DS CG) 1 (DUA)	–	–	2
2001	–	–	–	1 (DS CG) 1 (DUA)	–	–	2
2002	–	–	–	2 (DS CG/ DUA)	–	–	2
2006	12 (SL) (SNS/ NSS/ SSR/DSJ/ SNV CG/ AKA)	–	–	1 (DS CG/ PDP) 1 (DUA) 1 (AA)	–	–	15
2009	8 (NSD)	–	–	1 (DUA) 1 (Forca) 1 (AL) (DS CG/AA) 1 (AKP)	–	–	12
2012	–	3 (BS)	–	1 (FZJ) (AKP/ Forca/GI) 1 (AK) (DP/AA/DS CG)	1 (HGI)	–	6
2016	–	2 (BS)	–	1 (AO) (Forca/ DUA/AA)	1 (HGI)	–	4

Önálló nemzeti kisebbségi lista által szerzett mandátum							
Választás éve	szerb	bosnyák	muszlim	albán	horvát	vegyes	összesen
2020	–	3 (BS)	–	1 (AL) (AA/Forca) 1 (AK) (DP/DUA/DS CG)	–	–	5
2023	–	6 (BS)	–	2 (AF – BESA) (AA/DSA/NUA) 1 (ALA) (Forca/DP/DS CG)	1 (HGI)	–	10

Forrás: a szerző szerkesztése

27. táblázat: A parlamenti választásokon nem önállóan induló nemzeti kisebbségi pártok által szerzett mandátumok

Nem önálló nemzeti kisebbségi lista által szerzett mandátum							
Választás éve	szerb	bosnyák	muszlim	albán	horvát	vegyes	összesen
1990	–	–	–	–	–	–	0
1992	–	–	–	–	–	–	0
1996	–	–	–	–	–	–	0
1998	–	–	–	–	–	–	0
2001	3 (SNS) (ZZJ listán)	–	–	–	–	–	3
2002	6 (SNS) (ZZP listán)	–	–	–	–	–	6
2006	2 (DSS) (NK listán)	1 (BS) (LP-BS listán)	–	–	1 (HGI) (DPS listán)	–	4

Nem önálló nemzeti kisebbségi lista által szerzett mandátum							
Választás éve	szerb	bosnyák	muszlim	albán	horvát	vegyes	összesen
2009	–	3 (BS) (DPS listán)	–	–	1 (HGI) (DPS listán)	–	4
2012	8 (NSD) (DF listán)	–	–	–		–	8
2016	8 (NSD) (DF listán)	–	–	–		–	8
2020	9 (NSD) (DF listán)	–	–	–		–	9
2023	9 (NSD) (ZB CG listán)	–	–			–	10

Forrás: a szerző szerkesztése

A választási rendszer és a nemzeti közösségi mandátumok összefüggései

Amennyiben külön-külön, nemzeti kisebbségekre lebontva vizsgáljuk meg az elmúlt közel három és fél évtizedben lezajlott parlamenti választásokon elért eredményeket, az albán közösség esetében egyrészt azt tapasztaljuk, hogy pártjai minden egyes választáson részt vettek, és csupán egyetlen alkalommal voltak eredménytelenek (1992-ben). Másrészt majdnem egyedüliek a tekintetben is, hogy nem indultak egyszer sem többségi pártok listáin. Ez az állítás a 2023-as előrehozott parlamenti választások alkalmával dőlt meg, mivel akkor az albán DUA párt a DPS-el közösen indult és nyert el egy mandátumot. Montenegróban az első, 1990-ben megtartott többpárti parlamenti választások során a legnagyobb lélekszámú nemzeti közösségek közül az albán DS CG és a bosnyák SDA pártok által alkotott közös vegyes nemzeti kisebbségi lista indult és volt kiemelkedően eredményes, hiszen 13 mandátumot nyert el az összesen megszerezhető 125-ből.

1990-ben és 1992-ben még csak a DS CG volt az egyetlen induló entitás, amely albán érdekképviselési céllal szerveződött, ezt követően azonban, az 1996 és 2002 közötti időszakban, már két albán párt, a DS CG és a DUA együttesen dominálta az albán politikai

teret, eredményesen. (1996 és 2001 között külön-külön, 2002-ben pedig koalícióban.) 2006-tól egészen napjainkig további albán pártok megjelenése és bejutása (PDP, AA, Forca, NDS, AKP, GI, DP, DSA), valamint az egypárti indulók mellett, változó szerkezettel ugyan, de a koalíciók állandósulása látható. Az albán nemzeti közösség az ország fokozatos demokratizálódása során számos pártot hozott létre, amelyek az általános kedvezményes parlamenti küszöb bevezetését követően, 2012-óta, jobbra egy vagy két, kettő vagy három párt koalíciójából álló formációval indulnak és szereznek külön-külön egy-egy mandátumot. 2006-tól az albán választási kolíciók egyikében állandó szereplőként kizárólag az AA, 2009-től pedig a Forca elnevezésű párt azonosítható. Legtöbb, tíz alkalommal a DS CG, nyolc alkalommal pedig a DUA vett részt eredményesen önálló listával önállóan, illetve koalícióban.

A bosnyák nemzeti közösség esetében az SDA az egyedüli párt, amely 1990-ben és 1996-ban is eredményesen indult. (1992-ben nem került be a parlamentbe.) Ezután önálló mandátuszerzési kísérletek tekintetében eredménytelen próbálkozásokat látunk⁷⁸ egészen 2012-ig, a választási rendszer nemzeti kisebbségek könnyített bejutását támogató átalakításáig. (2006-ban az LP listáján szerzett a BS egy, 2009-ben pedig a DPS által indított listán három mandátumot.) 2006-tól napjainkig tehát a BS fokozatos térnyerése és kizárólagossága jellemző. (2012-ben 3, 2016-ban 2, 2020-ban 3, 2023-ban pedig 6 mandátumot szerzett a párt.) A bosnyákok esetében tehát függetlenül attól, hogy önállóan vagy többségi listán indultak pártjai és koalíciói, ugyanaz az – SDA kezdeti dominanciáját követően – egy párt, a BS tudott eddig stabilan versenyben maradni és parlamenti tényezővé válni. A muszlim közösség a tárgyalt időszakban önállóan nem indult, a bosnyák–muszlim vegyes listák, a LUMB (1998), a BMDK (2001) és a BMZ (2009) pedig nem tudtak mandátumot szerezni.

Az ezredfordulóra a népszámlálási adatok értelmében a legnagyobb lélekszámú nemzeti közösséggé⁷⁹ lett szerbek önálló érdekképviseleti szervei, pártjai az első demokratikus parlamenti választásokat követően, 1992-től kapcsolódtak be az országos szintű választási folyamatokba. Az eddig megrendezett tizenkét parlamenti választás alkalmával az első, 1990-es parlamenti választásokon tehát egyáltalán nem, 2020-ban és 2023-ban pedig önállóan nem, kizárólag többségi listán indult és szerzett mandátumot szerb párt. 1996-ban, 1998-ban, 2001-ben, 2002-ben, 2012-ben és 2016-ban egy vagy több önálló szerb lista is indult, mandátumot azonban egyikük sem szerzett. Annak ellenére tehát, hogy a legnagyobb lélekszámú, a montenegrói társadalom 32%-át képező nemzeti közösségről van szó, napjainkig mindösszesen három alkalommal voltak önálló listán szerb pártok

78 A 2002-ben megrendezett előrehozott parlamenti választásokon a BDK és a BK bosnyák koalíciók indultak, mandátumot azonban egyikük sem szerzett.

79 A szerbek magukra államalkotó tényezőként hivatkoznak.

eredményesek. (1992-ben 8 [SRS], 2006-ban 12 [SNS/NSS/SSR/DSJ/SNV CG/AKA], 2009-ben pedig ismét 8 [NSD] mandátummal.)

Esetükben habár pártjaik számának fokozatos, választásról választásra történő növekedését tapasztaljuk, az egyre szétforgácsoltabb szerb politikai tér önálló mandátumszerzési kísérletei túlnyomórészt eredménytelennek bizonyultak,⁸⁰ továbbá 2009-ig, a háromszori önálló mandátumszerzés során folyamatosan változott a parlamenti helyeket elnyerők köre is. Ekkortól önálló parlamenti hely szerzésére már nem került sor, az NSD azonban folyamatosan eredményes többségi listán. A szerbek választásokon való részvétele és eredményessége mellett sikerült az első demokratikus többpárti parlamenti választásokhoz (1990) hasonló magas számú (13 mandátum) önálló parlamenti mandátumot, – már egy jóval alacsonyabb létszámú parlamentben – szereznie e nemzeti közösségeknek Montenegró függetlenné válásának évében (2006; 15 mandátum) és az azt követő előrehozott parlamenti választások alkalmával (2009; 12 mandátum).

E három nemzeti kisebbség létszámánál jóval csekélyebb lélekszámú horvát közösség országos szinten a 2006-os rendes és a 2009-es előrehozott parlamenti választások alkalmával kezdett el láthatóvá válni, amikor a HGI még többségi listán szerzett egy-egy mandátumot. Az áttörést számukra is a választási rendszer 2011-es nemzeti kisebbségeket támogató átalakítása hozta, amelyet követően e párt egy mandátummal már önállóan is jelen van a parlamentben. (Leszámítva a 2020-as esztendő, mivel akkor a 2019-es, az előrehozott parlamenti választásokat megelőző pártszakadás, a HRS megalakulása és indulása a montenegrói horvátok parlamentből kimaradását eredményezte.) Esetükben eddig egypárti HGI-dominanciát láthattunk. Kérdés, hogy a jövőben a HRS fent tud-e maradni, illetve meg tud-e erősödni, egyáltalán a horvátok maroknyi közössége elbír-e két pártot.⁸¹

1990-től egészen 2023 júniusáig áttekintve a részletesen ismertetett parlamenti mandátumszerzésre vonatkozó adatokat, megállapítható, hogy a nemzeti kisebbségek önállóan induló listáinak száma az elmúlt három és fél évtizedben egy és kilenc, a bejutóké pedig egy és öt között alakult. A vizsgált időszakban mindvégig biztosított volt mind a nemzeti kisebbségi pártok létrehozása, mind pedig azoknak a választásokon való

80 A szerbek esetében összesen 23, az albánok esetében 12, a bosnyákok esetében 5, a muszlimok esetében 1, valamint e két nemzeti közösség részéről további 3 vegyes, a horvátoknál pedig 2, a parlamenti választásokon részt vevő formációval találkozhatunk az 1990 és 2023 közötti időszakban (33 év alatt az 5 nemzeti kisebbség összesen 46 politikai szervezete vett részt a választásokon, amelyből együttesen 22 volt eredményes: 9 szerb, 9 albán, 2 bosnyák és 1 horvát).

81 Montenegróban az 1981-es és 1991-es népszámlálás tizenkettő, a 2003-as tizenhét, a 2011-es huszonegy, a 2023-as pedig huszonhárom nemzeti kisebbségi vagy etnikai kategóriát nevezett meg, amelyek közül eddig kizárólag az alkotmányban nevesített öt nemzeti kisebbségnek a pártjai vettek részt a parlamenti választásokon.

részvétele, valamint egyetlen olyan választási alkalom sem látható, amikor ne indult volna nemzeti kisebbségi párt. Mégis, többször fordult elő 2012-ig, hogy a választási rendszer sajátosságaiból kifolyólag a szerb, a bosnyák, majd később a horvát közösség sem jutott önálló parlamenti képviselőhöz (a muszlim közösség semmilyen formában sem került be), nem említve az országban nyilvántartott további alacsonyabb létszámú nemzeti kisebbségeket, akiket a muszlimokon kívül az ország alkotmánya csupán az egyéb jelzővel illet.

Az önálló nemzeti kisebbségi pártokra leadott szavazatok tekintetében kiemelendő a 2006-os esztendő, az ország függetlenné válásának éve, mivel az ebben az évben megtartott parlamenti választások alkalmával a nemzeti kisebbségi listákra leadott szavazatszám a legmagasabb, 62 649 (18,6%) volt. Hasonlóan kimagasló eredményt e közösségeknek addig és azóta sem sikerült egyetlen parlamenti választás alkalmával sem elérni. Ez részben a választási hajlandóság alacsony szintjével, a politikai bizalmatlansággal, a megosztottsággal és az ebből fakadó kisebbségi politikai tér szétaprózódásával, valamint nem utolsósorban a sokak által már régóta vágyott történelmi eseményt övező euforikus hangulattal magyarázható. A nemzeti kisebbségek pártjaira leadott szavazatok száma az említett első kimagasló részvételi alkalmat megelőzően 14 (3,9%) és 40 (13,9%) ezer, azt követően pedig 26 (7,1%) és 54 (16,8%) ezer közötti tartományban mozgott.

Az eredmények jobb megértéséhez vissza kell idéznünk, hogy az 1990 és 2023 közötti periódusban Montenegró választási rendszere, milyen, korábban már részletesen bemutatott, a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatosan meghatározó változásokon esett át. 1996-ban két olyan albán többségű speciális választókerületet (Podgorica II. és Uncilj) hoztak létre, amelyek nem követték az önkormányzatok adminisztratív határait és amelyek négy parlamenti helyet garantáltak az albán közösség számára. Az albánokkal kivételezés egészen 2009-ig fennmaradt, hiszen az 1998-ban a regionális elv mentén kialakított, a montenegrói albánok által lakott területet felölelő immáron 70 speciális (2002-ben 52) választókerületnek köszönhetően⁸² e nemzeti közösség számára adott volt a lehetőség, hogy a 3%-os bejutási küszöb helyett tulajdonképpen a szavazatok 1%-ával négy, illetve öt parlamenti helyhez jusson.

Az albánok kedvezményes mandátumszerzési lehetőségével összefüggésben szükséges megjegyezni, hogy az 1998-as, a 2001-es és a 2002-es előrehozott parlamenti választások alkalmával pártjaik (DS CG, DUA) mindösszesen két mandátumot szereztek meg a lehetséges ötből (1998, 2001), illetve négyből (2002), mivel mindhárom parlamenti

82 A montenegrói választási rendszer 1998-ban, 2001-ben, 2006-ban és 2009-ben 70 albán többségű speciális választókerületben öt, míg 2002-ben 52 speciális választókerületben négy megszerezhető helyet biztosított kizárólag az országban élő albán közösség számára.

választáson a választók csak valamivel több mint két százaléka (2,7%; 2,2%; 2,4%) támogatta az albán pártokat, ami háromszor volt kevesebb, mint az albán lakosság választási részvétele. A 2006-os időszériú és a 2009-es előrehozott parlamenti választások során, bár jobb eredmények születtek, a választási rendszer által kedvezményesen biztosított, ismét ötre emelkedett mandátumszámot egyik alkalommal sem tudták megszerezni. 2006-ban a szavazatok 3,2%-ának elnyerése mellett három (DS CG/PDP, DUA, AA), 2009-ben pedig a szavazatok 4,1%-ának megszerzése mellett négy parlamenti képviselői helyhez (DUA, Forca/NDS, DS CG, AA) jutott az albán közösség. Az imént jelzettek-ből arra következtethetünk, hogy az adott nemzeti csoporthoz tartozó szavazók nem kizárólag nemzeti hovatartozás alapján, hanem politikai szempontok mentén alakították ki választási magatartásukat (ennek következtében a DPS-lista hozott el 1998 és 2002 között három, 2006-ban kettő, 2009-ben pedig egy mandátumot a speciális választókerületből), ami Montenegró fontos jellemzője a legtöbb posztkommunista országhoz képest a délkelet-európai országokban.⁸³

A többi, nagyobb lélekszámú nemzeti közösség (szerb, bosnyák, muszlim, roma, horvát) részéről – mivel rájuk nem vonatkozott a pozitív diszkrimináció – számos kritika érte e megoldást, a benne rejlő következetlenség, a parlamentbe bejutás nehézségei és a montenegrói albánokkal való kivételezés miatt. Ellenérzésüket később tovább erősítette az alkotmánybíróság negatív határozata, amely a 2006-ban elfogadott Kisebbségi jogokról és szabadságokról szóló törvény 23-as és 24-es, a garantált kisebbségi parlamenti helyekre vonatkozó rendelkezéseit alkotmányellenesnek minősítette és megsemmisítette. Az annullált rendelkezések értelmében azok a nemzeti kisebbségek, amelyeknek a létszáma a legutóbbi népszámlálás szerint 1% és 5% közé esett, egy garantált parlamenti helyre lettek volna jogosultak azon felül, amennyit a listájuk egyébként megszerzett.⁸⁴ Azoknak a nemzeti kisebbségeknek viszont, amelyek létszáma a legutóbbi népszámlálás értelmében meghaladta a lakosság 5%-át, három garantált parlamenti hely járt volna azon felül, amennyit a listáik elnyertek.⁸⁵ Az alkotmánybíróság indoklása szerint a megsemmisített rendelkezések az állampolgárok választójogát illetően pozitív diszkriminációt hoztak

83 Pavićević, Dr. Veselin: Analiza normativne strukture i efekata sistema. In: Pavićević, Dr. Veselin – Komar, Olivera – Vujović, Zlatko: *Izbori i izborna zakonodavstvo u Crnoj Gori 1990–2004*. Centar za monitoring – CEMI: Podgorica, 2005. 11–75, itt: 57.

84 E rendelkezés amennyiben érvényben marad, a muszlim, a roma és a horvát közösség számára jelentett volna egy-egy garantált parlamenti helyet, habár a legutóbbi, 2023-as census értelmében valamelyest 1% alá csökkent az utóbbi két nemzeti közösség lélekszáma. Azonban mivel szerzett jogról van szó, vélhetően nem történt volna visszalépés. Az orosz közösség viszont a legutóbbi parlamenti választások alkalmával már biztosan nyert volna egy parlamenti helyet, mivel létszáma ekkorra elérte az össznépességen belül a 2%-ot.

85 Ebbe a tartományba esett a szerb, a bosnyák és az albán közösség is, azaz mindhárom nemzeti kisebbséget három garantált parlamenti hely illette volna meg.

volna létre, ami ellentétes az alkotmányos alapelvekkel, miszerint a szuverenitás a polgárokat illeti meg, az állampolgárok a törvény előtt egyenlők, valamint a választójog általános és egyenlő.⁸⁶

A Kisebbségi jogokról és szabadságokról szóló törvény elfogadását követően Montenegró állami jogi státuszának módosulása, a függetlenség kikiáltása miatt szükségessé vált az ország új alkotmányának elfogadása. A nemzeti kisebbségek parlamenti képviseletéhez kapcsolódó részletes szabályozás ekkor Montenegró alkotmányának 79. cikkelyében, valamint a választási törvényben kapott helyet.

A nemzeti kisebbségek számára egyéni és kollektív jogokat biztosító, 2007-ben elfogadott alkotmány V. Kisebbségi Jogok címet viselő fejezete 79. szakaszának 9-es pontja a nemzeti kisebbségek „*autentikus parlamenti reprezentációját*” írja elő. (Amely nem azonos az arányos képviselettel, amelytől tartózkodtak a kisebbségek eltérő számaránya miatt.)⁸⁷ Az alkotmány és a választási törvény összehangolását a 2007 és 2011 közötti időszakban ellehetetlenítette, hogy az e folyamatért felelős parlamenti munkacsoportban a végrehajtásra vonatkozó megközelítések, álláspontok különbözősége miatt a képviselők nem tudtak egyetértésre jutni az autentikus kisebbségi képviselet végrehajtásának mikéntjéről. Érvelésük szerint elsősorban azért, mert az ország alkotmánya nem definiálta a nemzeti kisebbség fogalmát. A definíciót egyébként rögzíti a 2006-ban elfogadott Kisebbségi jogokról és szabadságokról szóló törvény 2. szakasza, amely segíthette volna képviselők munkáját. A választási törvény és az alkotmány összehangolására – az albán kisebbség támogatásának hiányában – és egyúttal a nemzeti kisebbségek parlamenti képviseletének átfogóbb biztosítására végül a választási törvény 2011-es módosításával került sor az Európai Unió nyomására, mivel e kérdés rendezését a nemzetközi szervezet a csatlakozási tárgyalások megkezdésének egyik feltételéül szabta.⁸⁸

A nemzeti kisebbségek egésze számára tehát általában véve kedvező elmozdulás a parlamentimandátum-szerzés tekintetében a választási törvény 2011-es módosítását követően tapasztalható, mivel ekkortól ha egy-egy nemzeti kisebbségi lista külön-külön megszerzi az

86 Odluka Ustavnog suda Republike Crne Gore kojom se utvrđuje da odredbe čl. 23 i 24 Zakona o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list Republike Crne Gore”, br. 31/06), nijesu u saglasnosti sa Ustavom Republike Crne Gore i prestaju da važe danom objavljivanja odluke u Službenom listu Republike Crne Gore. (Odluka U.br. 53/06 od 11. jula 2006. godine, sa izdvojenim mišljenjem.) Letöltés helye: www.sluzbenilist.me; letöltés ideje: 2025. 07. 20. Az alkotmánybíróság érvelése, különösen az albán közösségre az 1996 és 2009 közötti időszakban vonatkozó kizárólagos pozitív diszkriminációs választójogi szabályozás ismeretében rendkívül érdekes.

87 Elsősorban a szerbek miatt volt érzékeny a kérdés, mivel a három korábbi népszámlálás értelmében a szerb közösség képezi a montenegrói társadalom egyharmadát. Számarányuk közel megegyezik a montenegróiakéval.

88 Jelena Džankić: Montenegro's Minorities in the Tangles of Citizenship, Participation, and Access to Rights. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (JEMIE)* 2012. 11 (3). Letöltés helye: www.ecmi.de; letöltés ideje: 2025. 07. 27.

érvényes szavazatok 0,7%-át, akkor együttesen vesz részt a parlamenti helyek kiosztásában és szerezhethet összesen három mandátumot. A horvát közösség vonatkozásában az új szabályozás a szavazatok 0,35%-ának megszerzéséhez köti az eredményességet. A szerb közösség a montenegrói társadalomban elfoglalt létszámál fogva nem részesülhet kedvezményes parlamenti mandátumból, mivel a választási törvény 94. szakaszának rendelkezése értelmében az csak azon nemzeti közösségeket illeti meg, amelyek nem haladják meg a választókerület (azaz az ország) összlakosságának 15%-át. A roma és számos további nemzeti közösség létszámából kifolyólag a jelenlegi pozitívan diszkriminatív feltételek mellett sem képes parlamenti mandátum-szerzésre. Ennek következtében a romákat leszámítva kizárólag a garantált parlamenti helyek intézményének bevezetésében érdekelt, és ez a követelés gyakran szerepelt is napirenden, fogalmazódott meg részükről a vizsgált időszakban.

A montenegrói roma közösség annak ellenére, hogy közel három évtizeddel az első demokratikus parlamenti választásokat követően, 2019 decemberében életre hívta első pártját, a Roma Demokrata Pártot (Demokratska Partija Roma; a továbbiakban: DPR), az sem a 2020-as, sem pedig a 2023-as előrehozott parlamenti választásokon nem vett részt. A választásoktól való távolmaradását azzal indokolta, hogy az érvényben lévő és rájuk is vonatkozó 0,7%-os kedvezményes küszöb esetükben egyértelműen akadályozza, nem pedig elősegíti a parlamenti képviselet megvalósulását. A DPR vezetésének célja, hogy a horvátokhoz hasonlóan a roma közösség is a szavazatok 0,35%-ának megszerzése mellett juthasson parlamenti mandátumhoz.⁸⁹ Álláspontjuk az, hogy az országos politikában való részvétel tekintetében ők vannak a leghátrányosabb helyzetben, hiszen számarányuknál fogva őket is megilletné a horvátokéval azonos kedvezményes parlamenti képviselet. Érvelésüket azzal támasztják alá, hogy az utóbbi két népszámlálás adatai szerint a roma és a horvát közösség lélekszáma közel megegyezett egymással. Meggyőződésük, hogy velük kapcsolatosan nem valósul meg az alkotmány autentikus parlamenti reprezentációra vonatkozó rendelkezése, továbbá a nemzetközi dokumentumok pozitív diszkriminációra vonatkozó pontjai is súlyosan sérülnek.

A kérdés tekintetében meghatározó momentum, hogy a montenegrói emberi jogi ombudsman már 2013-ban kezdeményezte, hogy a romák is alacsonyabb küszöb mellett szerezhessenek parlamenti mandátumot, törekvése azonban politikai akarat hiányában nem járt sikerrel. Kapcsolódó fejlemény, hogy az ET Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezménye Tanácsadó Bizottságának 2024. május 30-án elfogadott Montenegróval kapcsolatos negyedik, legfrissebb véleménye megismételte a már a 2019-es harmadik véleményben foglaltakat. A dokumentumban a Tanácsadó Bizottság ismételten sürgette

89 Romska zajednica traži cenzus od 0,35 %. *RTCG*, 2022. február 8. Letöltés helye: www.rtcg.me; letöltés ideje: 2026. 01. 03.

a montenegrói hatóságokat, hogy terjesszék ki a számbelileg kisebb létszámú nemzeti közösségek, különösen a romák választási küszöbértékére vonatkozó pozitív diszkriminációt az egyenlő bánásmód elvének betartása érdekében.⁹⁰ A roma közösségre vonatkozó parlamenti küszöb csökkentésének szükségességét rögzítik továbbá olyan politikai nemzetközi dokumentumok is, mint az EBESZ ODIHR 2023. június 11-én lebonyolított előrehozott parlamenti választásokkal kapcsolatos zárójelentése,⁹¹ valamint az Európai Bizottság 2025 novemberében megjelent Montenegróval kapcsolatos éves országjelentése.⁹²

28. táblázat: A parlamenti választásokon 1990 és 2023 között induló pártok nemzeti kisebbségek szerinti bontásban. A kiemeléssel szereplő pártok azok, amelyek mandátumot is szereztek.

Nemzeti kisebbségek	Pártok
szerb	SRS, SNS, SSR, DSS⁹³, NSS, NSD, AKA, DSJ, SNV CG, SNRS, ZS, SSS, OSS, SSJ, SNO, SOP, SDS CG, SRS CG, OST, SNL, SS, SNS CG, GG
albán	DS CG, DUA, PDP, AA, Forca, AKP, DP, DSA, GI, AOA, LDSA, NUA
bosnyák	SDA, BS, BDZ CG, BDK, BK
horvát	HGI, HRS
muszlim	IDU
bosnyák–muszlim	LUMB, BMDK, BMZ

Forrás: a szerző szerkesztése

90 Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities – Fourth Opinion on Montenegro, Adopted on 30 May 2024. Letöltés helye: www.rm.coe.int; letöltés ideje: 2025. 12. 18.

91 Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE ODIHR): Montenegro, Early Parliamentary Elections 11 June 2023, Final Report, 11 December 2023. Letöltés helye: www.osce.org; letöltés ideje: 2026. 01. 04.

92 European Commission: Montenegro Report 2025. Letöltés helye: www.enlargement.ec.europa.eu; letöltés ideje: 2026. 01. 03.

93 Csak többségi listán szerzett mandátumot 2006-ban.

Zárszó

Montenegróban az elmúlt négy évtizedben megtartott öt népszámlálás alkalmával jóval több nemzeti kisebbséget azonosítottak, mint ahányat az országnak a függetlenség kikiáltását követően, 2007-ben elfogadott alkotmánya nevesít (szerb, bosnyák, albán, muszlim, horvát). Az alkotmányban kiemelt nemzeti kisebbségek közül négy volt képes arra, hogy a tárgyalt időszakban önállóan vagy többségi listán indulva az országos politikai élet részévé váljon. Az egyéb jelzővel illetett nemzeti közösségek csekély létszámuk és politikai szervezetlenségük miatt továbbra is láthatatlanok ezen a szinten. Fontosnak tartom itt megjegyezni, hogy a muszlim kategóriát Jugoszláviában 1971-ben ismerték el önállóan, és napjainkig jelentős számban vallják magukat e közösséghez tartozónak az egykori tagállamban. (Az albánok közül is.) Annak ellenére, hogy az alkotmány nevesíti e kisebbséget, egyszer sem indult külön, kizárólag muszlim párt a parlamenti választások során, legfeljebb szövetségben egy bosnyák párttal (LUMB, BMDK, BMZ), eredménytelenül. Ennek az az oka, hogy közösségük parlamenti képviselőtét főként a bosnyák pártok látják el. Jugoszlávia széthullását követően érthető jelenségről van szó, hiszen amíg a muszlim egy vallási alapon történő identitásmeghatározás, addig a bosnyák kifejezés már politikai, kulturális és etnikai alapú önmeghatározást jelent, amelyet a délszláv háborúk jelentős mértékben felerősítettek.

A nemzeti kisebbségek parlamenti választásokon eddig elért eredményeivel kapcsolatosan leszögezhető, hogy a Montenegróban élő, nagyobb lélekszámú, az alkotmányban is nevesített nemzeti kisebbségek eltérő mértékben és formában váltak az országos szintű politikai tér részévé. A parlamenti választási ciklusokon átívelő mandátumszerzés az albán közösségre jellemző, aminek számos magyarázata lehetséges. E folyamatban közrejátszhatott a politikai stabilitás megőrzésének szándéka a kilencvenes években, különösen a délszláv háborúk és a koszovói konfliktus árnyékában, amikor a nemzeti közösségekkel kapcsolatos belső feszültségek eszkalálódásának a kockázati szintje magasabb volt. Ebből kifolyólag a montenegrói kormányzat taktikai megfontolások alapján igyekezett politikailag integrálni az albán kisebbséget, hogy csökkentse a radikalizálódási tendenciák esélyét. A kilencvenes évek második felében a montenegrói vezetés, a DPS, fokozatosan távolodott Szerbiától és a Milošević-rezsimtől, és az albán kisebbség politikai támogatása hasznosnak bizonyult a függetlenedési törekvések erősítésében, hiszen e közösség inkább támogatta Montenegró elszakadását Szerbiától, mintsem a közös államban való maradást. A pozitív kivételezés tehát nem a véletlen műve vagy kizárólag elvi alapú volt, hanem Albániával és Koszovóval szomszédos államként bel- és külpolitikai, valamint geostratégiai célokat is szolgált.

Montenegró függetlenné válását követően az európai normáknak való megfelelési vágy, az euroatlanti integrációs törekvések – a folyamatban lévő uniós csatlakozási tárgyalások és a napjainkra megvalósult NATO-csatlakozás – miatt alapvető fontosságúvá vált, hogy az ország példás kisebbségpolitikát folytasson. Különösképpen annak ismeretében, hogy az újonnan az EU-hoz csatlakozni kívánó államok esetében a nemzetközi szervezet bővítéspolitikája a teljes körű kisebbségvédelem jeleit mutatja, mivel a csatlakozás alapvető előfeltételeként hivatkozik a koppenhágai kritériumok teljesítésére.⁹⁴ Ezért a parlamenti képviselőbiztosítása érdekében az EU elvárásaival összhangban az ország vezetése olyan nemzeti kisebbségbarát választási rendszert alakított ki, amely már nem csak kizárólag az albán közösséget részesíti előnyben. Átfogóbb és lényegibb előrelépés 2011-ben történt, amiktől az új választási törvény szélesebb körű képviselőbiztosítást biztosít az albánon túl további nemzeti kisebbségek beemelése mellett. E módosításoknak köszönhetően olyan nemzeti kisebbségek is stabil parlamenti tényezővé váltak, amelyek korábban nem, vagy csupán egy-két alkalommal voltak önállóan vagy a többségi pártok listáin eredményesek. (A horvát és a bosnyák nemzeti közösség 2006-ban és 2009-ben.) A parlamenti jelenlét kérdésében az új szabályozás minden kétséget kizáróan bizonyos mértékű előrelépést jelent, valódi megnyugvást, elégedettséget azonban a roma közösség részéről a horvát közösséggel megegyező kedvezményes mandátumszerzési lehetőség, általában véve pedig a garantált parlamenti helyek intézménye nyújtana. Az előbbire több, az utóbbira kevesebb esély mutatkozik.

A montenegrói kisebbségi reprezentáció fejlődési ívét vizsgálva megállapítható, hogy az országban egyfajta kétsebességes kisebbségpolitikai modell körvonalazódott. Az euroatlanti integráció és a függetlenedési törekvések kényszerpályáján mozgó jogalkotás sikeresen integrálta a politikai értelemben hasznos, diplomáciai háttérrel rendelkező kisebb közösségeket, azonban a rendszer peremén hagyta a leginkább rászorulókat. Ebben az aszimmetrikus struktúrában meghatározó, de ellentmondásos tényező az anyaország szerepe. A horvát kisebbség esetében az alacsonyabb, 0,35%-os küszöb kiharcolását jelentősen előmozdította, hogy mögöttük egy szomszédos, 2011-ben még csak közel EU-tagállam diplomáciai súlya állt, amelynek támogatása Podgorica számára stratégiai érdek volt és ma is az. Ezzel szemben a szerb közösség példája rámutat a modell korlátaira. Esetükben a szintén meghatározó anyaországi háttér nem előnyt, hanem politikai, a függetlenség kikiáltásakor pedig kifejezetten szuverenitási kockázatot jelentett a montenegrói államvezetés számára. A szerbeket – nagy lélekszámuk és Belgrád befolyása miatt – nem bevonták a kedvezményes rendszerbe, hanem tudatosan kirekesztették abból, megerősítve a rendszer pragmatikus, érdekvezérelt jellegét.

94 Lakatos, Istvan: The protection of National and Ethnic Minorities by and within the EU. *European Human Rights Law Review*, 2019. 5. 502–511, itt: 502.

A legkiszolgáltatottabb helyzetbe a roma közösség került, amelynek – a szerbekkel ellentétben – nincs politikai súlya, és – a horvátokkal ellentétben – nincs védelmező anyaországa sem, azonban bírja az európai nemzetközi szervezetek (EB, ET, EBESZ) figyelmét és támogatását. A romák anyaország nélküli kisebbségként nem tudnak külső politikai tőkét mozgósítani, így követeléseik a belső politikai akarat hiányában rendre elvéreznek. Végző soron a montenegrói modell hitelességének egyik próbája az lesz, hogy képes-e a pragmatikus külpolitikai érdekeken túlmutató, valódi jogegyenlőséget teremteni azok számára is, akik mögött nem áll nemzetállami érdekérvényesítés.

Irodalomjegyzék

Balogh György: Új utakra lép-e a Szerb Pravoszláv egyház? – A Szerb Pravoszláv Egyház hatása Szerbia külpolitikájára. *Pro Minoritate*, 2022. tél. 47–67.

Bíró László: Montenegró függetlenné válása. *Világtörténet*, 2018. 40 (4). 589–609.

Borsányi András: *Montenegró a függetlenné válás útján*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola: Budapest, 2003.

Dedović, Vlado – Vujović, Zlatko: Electoral System in Montenegro. In: Goati, Vladimir – Darmanović, Srđan (eds.): *Electoral and Party System in Montenegro – Perspective of Internal Party Democracy Development*. Centar za Monitoring i Istraživanje CeMI: Podgorica, 2015. 89–133.

Horváth László: A parlamenti választási rendszerek nemzeti kisebbségi vonatkozásai a Nyugat-Balkánon – harminc éve a demokrácia árnyékában? *Kisebbségi Szemle*, 2020. 5 (2). 7–35.

Horváth László: Néhány gondolat a jó kormányzás szerbiai aspektusairól. *Pro Minoritate*, 2024. tavasz. 123–136.

Jelena Džankić: Montenegro's Minorities in the Tangles of Citizenship, Participation, and Access to Rights. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* (JEMIE) 2012. 11 (3).

Lakatos, Istvan: The protection of National and Ethnic Minorities by and within the EU. *European Human Rights Law Review*, 2019. 5. 502–511.

Nedjeljka Sindik: The Role of Political Parties in Minority Participation in Montenegro. In: Florian Bieber: (ed.): *Political Parties and Minority Participation*. Friedrich Ebert Stiftung: Skopje, 2008. 179–199.

Németh Ferenc: *Egy korszak vége Montenegróban? Kilátások a parlamenti választások után*. KKI elemzések, E-2020/81.

Pavićević, Dr. Veselin: Analiza normativne structure i efekata sistema. In: Pavićević, Dr. Veselin – Komar, Olivera – Vujović, Zlatko: *Izbori i izborna zakonodavstvo u Crnoj Gori 1990–2004*. Centar za monitoring – CEMI: Podgorica, 2005. 11–75.

Prieger Adrienn – Tokai Attila: Európa hátsó udvara? – A Nyugat-Balkán integrációs törekvései. *Valóság*, 2024. 67 (4). 79–92.

Szabó, Zsolt: *Constitution and Government at the Western Balkans*. Berliner Wissenschafts – Verlag: Berlin, 2023.

Teszáry Miklós: Az egyházügyi törvény Montenegróban. In: Ördögh Tibor: (szerk.): *Válság egykor és ma*. Ludovika Egyetemi Kiadó: Budapest, 2023. 215–229.